FİYL

١٠٥﴿ سُورَةُ الْفِيلِ

Fil Sûresi hiç hılâfsız Mekkîdir.

Âyetleri - Beştir.

Fasılası - ل harfidir.

Şunu bunu dürtüştürüp çekiştiren gammazların, lemmazların, ve bütün emelleri mal toplamakta olanların işleri güçleri keyd-ü hiyle olduğu cihetle onların uhrevî olan husranları anlatıldıktan sonra bu Sûrede de Allah tealânın Dünyada dahi büyük büyük fitneleri, hiyleleri kurumları, kuruntuları harikulâde bir surette bozup dağıtan kudretine meşhud bir misâli ıbret olmak üzere Resulullahın doğduğu sene Ka'beyi yıkmak için hücum etmiş olan ashabi fîlin nasıl perişan edildiği gösterilerek ve Allahın resulüne ınayeti, Beyte

ınayetinden akva ve etmm olduğuna ve hattâ bu hâdise onun terbiyesi mukad dimatından bulunduğuna ve binaenaleyh Peygambere keyd yapmak istiyenlerin keydleri kendi başlarına geçirileceğine işaretle Resulullaha ve mü'minlere tesliyet ve takviyet verilmiş, ve Allahın kudretine karşı mal ve mülkün ve hiç bir hiyle ve fendin hukmü olamıyacağı anlatılmıştır. Şöyleki:

Sh:»6098

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْفِيلِ ﴿٢﴾ اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِى تَضْلِيلٍ ﴿٣﴾ وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا اَبَابِيلَ ﴿٤﴾ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ ﴿٥﴾ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَاْكُولٍ﴿﴾

Meali Şerifi

Görmedin mi? Nasıl etti Rabbın ashabi fîle? 1 Kılmadımı tedbirlerini müstağrak tadlîle 2 Saldı da

üzerlerine sürü sürü kuşlar (Ebâbil) 3 Atıyorlardı onlara "siccil" den taşlar 4 Derken kılıverdi onları bir yenik hasıl gibi 5

1. ﴿اَلَمْ تَرَ﴾ Görmedinmi? -Hıtab Peygamberedir. Rü'yet, basariyyeden istiare olarak rü'yeti kalbiyyedir, ya'ni gözünle görmüş gibi muhakkak bilmiyormusun? Ya Muhammed! Çünkü söylenecek olan ashabi fîl vak'ası, o vakıt onu gözleriyle gören şâhidleri henüz kesretle mevcud, hattâ o zamana yetişmiş, mu'allekati seb'a şâirlerinden olup yüz altmış sene kadar muammer olan meşhur lebîd gibi kimseler berhayat oldukları gibi aynî zamanda bir tarih mebdei olarak herkesçe de mütevatiren ma'lûm bir vak'a bulunuyordu. Hattâ fîli çekenlerden iki kişininin kütürüm, a'mâ olarak kalıp Mekke de dilendiklerini gördüm diye Hazreti Aişeden rivayet dahi vardır. Bu sebeble o zaman vak'ayı görmüş bulunan herhangi bir kimseye veya hitab âmm olmak dahi mümkin isede Peygamebere hıtab olması daha zâhirdir. Zira bu vak'a Peygamberin

Sh:»6099

mevlidine mukaddime olan âyâti ilâhiyyeden olduğu ve Kur'âna ilk muhatab olan da Hazreti Peygamber

olduğu cihetle bilhassa « رَبُّكَ » hıtabı da ona karînedir. Görmedin mi?

﴿كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ﴾ Nasıl yaptı Rabbın?- Dikkate şayandırki: «mefeale» ne yaptı diye fi'lin mahiyyetinden değil, nasıl, ne keyfiyyetde yaptı diye keyfiyyetinden sorulmuştur. Çünkü bu istifham acâibliği ıhtar içindir. Hâdisenin acîb, fevkalâde garîb bir harika olan ciheti de keyfiyyetidir. Zatı fi'il mahiyyeti ı'tibariyle sâde bir ihlâk ve imate fi'li diye mülâhaza olunacak olursa ef'ali ilâhiyye de ihya gibi imate ve ihlâkin de âdet üzere tabi'i denilen surette cereyan idegelen aksamı çok olduğundan bu ı'tibar ile mahiyyetine teaccüb edilmiyebilir. Halbuki aynî fi'il keyfiyyeti, sureti cereynı ı'tibariyle mülâhaza edildiği zaman alel'âde mi? Yoksa bir acîbemi olduğu görülür. Meselâ bir insandan bir insan yaratmak haddizatinde pek büyük bir kudret ve san'at olduğu halde alışılmış bulunduğu için acîb görülmez. Hiç insan yokken, bir insan yaratmak acîb görülür. Çünkü tecribede misline muttarid surette tesadüf edilmemiştir. İşte buradada hâdisenin acâibliğini ıhtar olduğu cihetle keyfiyyetine nazarı dikkat celb olunmuştur. Ki mütekellimîn buna «vechi delil» ta'bir etmişler ve medha istihkak zevatı görmekte değil, böyle keyfiyyetleri görmekte ve onların delâletiyle hakikî kıymeti anlamakta olduğunu söylemişlerdir. Zira keyfiyyetlerin inceliğinden zühûl edenler zatı mahiyyâtı hakkıyle idrâk edemezler. Onun için bu fi'lin de keyfiyyetini iyi mülâhaza etmiyenler onu alelâde bir şeymiş gibi farz etmekle hakikatı anlayıverdik zannederek aldanırlar. İşte Allah tealâ böyle gafletlere düşülmemek ve bu fi'lin acâibliğini göstermek üzere

bilhassa

Sh:»6100

keyfiyyetlerine nazarıdikkatti celb ile buyuruyorki: görmedinmi? Nasıl yaptı Rabbın

﴿بِاَصْحَابِ الْفِيلِ﴾ ashabi fîle?- O vakası ma'lûm ve meşhud olan ma'hud fîl sahiblerine. Bu

nâm ile meşhur Ebrehe ordusuna ki Yemeni istîlâ etmiş Habeş valîsi iken maıyyetindeki Habeş ve saireden

mühim bir ordu ile Mahmud (Mamud) denilen fillerine istinad ederek ve karşılarına çıkanı çiğneyip

tepeleyerek Kâ'beyi yıkmak için gelmişlerdi ve bundan dolayı kendilerine Ashabi fîl denilmiş ve bu sene,

Arablar beyninde « عَامُ الْفِيلِ = fîl yılı» diye ma'ruf olarak bir tarih mebdei ittihaz olunmuştu, filan

şey fîl yılında, yâhud fîl yılından şu kadar sene evvel veya sonra oldu diye anlatırlardı. Bu suretle Hazreti

Peygamberin de bu fîl yılında doğmuş olduğu biliniyorduki en sağlam rivayete göre Hazreti Peygamber bu

vak'adan elli gün sonra doğmuşdu. Hicrette Resullulah elli iki sene zamm edilince mevlidinebevî senesi

olan fîl senesi bulunmuş olurki bulunduğumuz işbu bin üçyüz elli altı senei hicriyyesinde bin dörtyüz sekiz

sene demek olur. Siyeri ibni hışam şerhı ravzulünüfte «kıssai fîl, İskender tarihinin sekizyüz seksen ikinci

senesi Muharremin evvelinde oldu» diye, Nakkaş tefsirinden nakl eder, Buna göre hicrette Resulullah elli

iki yaşında demek olur. Çünkü hicret, İskender tarihinin dokuz yüz dört senesidir. Böyle Ashabi fîl diye ma'ruf olan Ebrehe ordusuna tarafı rabbanîden yapılan fi'lin acîb olan keyfiyyeti dört âyet ile icmalen şöyle beyan buyuruluyor:

1- 2. ﴿اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِى تَضْلِيلٍ﴾ kılmadımı keydlerini tadlîl de: fendlerini, düzenlerini tadlîle müstağrak kılmadınmı? Ya'ni birçok zayiât içinde bırakarak bozup mahv-ü

perişan etmedimi?- Ma'lûmki keyd, mekir gibi gizli bir suikasd tertib etmek, diğerine mutavakkıf olduğundan dolayı harb ve kıtala dahi denilir, lisanımızda keyde, düzen, fend, oyun, dolap, tuzak dahi ta'bir ederiz. Keydi tadlîl, ıdlâl gibi tedbiri şaşırtmak ve dalâle mahkûm etmek demek olursa da teksir ma'nasiyle beraber «dalle anhü» gibi « عَنْ » ile ulanan ve gaib ve zayi' olmak demek olan dalâlden müştak olarak bütün bütün gaybettirip temamen tazyı' ile ibtal eylemek ma'nasını ifade eder. Sahib Keşşafın beyan ettiği üzere « ضَلَّ كَيْدَهُ » denilirki dâll, zayi' kıldı demektir. Netekim « وَمَا دُعَآءُ الْكَافِرِينَ اِلَّا فِى ضَلَالٍ » âyetinde dalâl bu ma'nayadır. Ve babasının mülkünü zayi' etmiş olduğundan dolayı İmriülkayse de dalîl denilmiştir اهـ. Bunun için tazyi' ve ibtal ile

tefsir eylemişlerdir. Bu ma'na bizde, filan işte fülan adam bütün bütün gayb etti, fülan ona gayb ettirdi denilmesine benzer. « فِى » de zarfiyyet için olduğu ve zarf, mazrufu ihata eyliyeceği cihetle keydlerinin böyle tadlîl içine bıkarılması, tadlîle müstağrak kılınması demek olur. Bunu sade tedbirlerini şaşırtmadımı! Diye terceme edivermek kolay gibi gelirse de beyan olunduğu üzere bunda yalnız tedbîri şaşırtmaktan daha yüksek bir ma'na bulunduğundan gaflet edilmemek gerektir. Çünkü bütün tedbîrleri butlan içine boğdurulmuş hepsi gayb ettirilip mahv edilmiş olmak daha belîg bir ma'nadır. Onun için « اَلَمْ يُضْلِلْ كَيْدَهُمْ »: keydlerini tadlîl etmedimi denilmiyor da « اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِى تَضْلِيلٍ » tadlîl içine bırakmadımı? Tadlîle müstağrak kılmadımı? Deniliyor. İstifham da takrirî olduğundan gördün a kıldı demektir. Ve ondan dolayı ma'tufunda « وَاَرْسَلَ » gelecektir. Onların keydleri, düzenleri ne idi? Tevatüren ma'lûm olduğu üzere filleriyle gelip Kâ'beyi yıkmak ve San'âda

Sh:»6102

yaptırmış oldukları Kulleys namındaki kilîseyi onun yerine ikâme ederek halkı ona çevirmekti, bu garaza irmek için gizli açık bir takım teşebbüslerde bulunmuşlar, Mekkenin üç fersah mesafesinde mugammes

denilen mevki'e kadar gelmişlerken Mahmud dedikleri fili oradan beri Mekkeye sevk edemediler, ibtida tedbirleri bununla bozuldu, sonra da beyan olunacağı üzere «asfı me'kûl» gibi mahv-ü perişan oldular. Ka'beyi yıkamadıktan başka kendileri helâk ve kilîseleri harab oldu gitti, öyle değil mi? İşte böyle bir suikasdi, böyle bir vaz'iyyette böyle aksine çevirip de ibtâl eden ancak Rabbındır. Rabbın onu yaptı:

2- 3. ﴿وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا اَبَابِيلَ﴾ saldı da üzerlerine birçok

Sh:»6103

kuşlar ebabil -alay alay, fırka fırka, bölük bölük birbiri ardınca katar katar muhtelif cihetlerden. TAYR, ma'lûm ki uçan kuş demek olan tâirin cem'idir. «Tayren» diye nekire olarak getirilmesi de bunların tanınmadık garib bir takım kuşlar olduğunu iş'ar eder. Filvakı' bu kuşların o zamana kadar oralarda görülmemiş irili ufaklı, siyah, yeşil, beyaz takım takım garib kuşlar olduğu da rivayet edilmiştir. Ceddi nebevî Hazreti Abdülmuttalib ne necdî ne de tihamî demiş. «Tayren» den sıfat veya hal veya atfı beyan olması muhtemil bulunan ebâbîl de garibtir. Bir kısım müfessirîn bu Ebâbîl kelimesi şemâtît ve abâdîd ve emsali

gibi müfredi olmıyan cemi'lerdendir, fırkalar demektir demişler. Ferra Arabdan müfredini işitmedim demiş. Ebu ubeyde Ma'mer ibni müsennâ da bunun müfredi olduğunu söyliyen görmedim demiş. Kamusta da firak demektir, vâhidi yok cemi'dir diyor. İbni cerîrin nakl ettiği vechile Abdullah ibni mes'uddan: firak, İbni Abbastan: birbiri ardınca « يَتْبَعُ بَعْضُهَا بَعْضًا », Abdullah ibni hâris ibni nevfelden: ibili müebbele gibi ekatî'; ya'ni besi develeri gibi bölük bölük, katar katar Saıyd ibni Abdirrahmanı bezzîden: müteferrika, Hasen ve Katâdeden: kesîre, Mücahidden: « شَتّى مُتَتَابِعَةً مُجْتَمِعَةً » ya'ni muhtelif ardı ardınca, müctemi' halde. İbni zeydden: şuradan, buradan her taraftan gelmiş muhtelif, diye rivayet olunmuş ve İbni cerîr bunları müteferrık birbiri ardınca müfessirînden ve lügaviyyundan bir kısmı da ebadîlin müfredi ibbale veya ibbevl veya ibbîl olduğunu söylemişlerdir. Ebu Ca'feri revasî bunun müfredî olarak ibbaleyi işittiğini söylemiş, Kisa'î de nahviyyunun ibbeyl dediklerini, ba'zılarının da ibbiyl dediklerini işittim demiştir. Zemahşerî, ebâbîl; Haza'ik (ya'ni cema'at) diye tefsîr

Sh:»6104

ettikten sonra derki: bunun vâhidi ibbaledir. Arabların darbı mesellerinde « ضَغَثٌ عَلٰى اِبَّالِهِ » ta'biri vardır. İbbale: büyük huzme demektir. Bir kuş cema'ati birbirine sıkışmakta büyük bir huzmeye teşbih

olunmuştur. Abâdîd, şematît gibi müfredi yoktur da denildi اهـ. Râgıb da: ibbale odun huzmesine teşbihendir. Ebâbîl ibbîlin cem'idir. Deve Bölükleri gibi müteferrık demektir diyor. Kamusta da şöyle diyor: ibbâle, ibâle, ibbevl, ibbîl, iybâl; kuştan, attan, deveden bir kıt'a (Bölük) yâhud peyderpey gelen bölüklerden her biri (ki katar demek olur) ve ibbâle huzme (bir bağ) demektir « ضَغَثٌ عَلٰى اِبَّـالِـه = bir bag üzere bir demet» ta'biri de meseldir. Belâ üzerine belâ mevki'inde iyrad olunur اهـ. Ebâbîl bunlardan birinin cem'ı olduğu surette de ma'na: küme küme muhtelif bölükler halinde katar katar, alây alây, bir çok kuşlar demek olurki bu da ibni Cerîrin beyan ettiği ma'nâ demektir. Ancak ebabîl ibbâlenin cem'i olduğuna göre bunda « ضَغَثٌ عَلٰى اِبَّـالِـه » meselinin ma'nasına işaret olarak « اَبَّـالُةٌ عُلٰى اِبَّـالِـه » demek gibi bir ma'na daha muhtemil olur. Zira « ضَغَثٌ عَلٰى اِبَّـالِـه » büyük belâ üzerine bir küçük belâ daha mealinde olduğu halde bunda büyük belâ üzerine büyük belâ, hattâ belâlar halinde denilmek gibi bir ma'na anlaşılmak ıktiza ederki bu «Elkari'a» da geçtiği üzere hâviyenin « هَوَتْ اُمُّهُ » ta'birinden müştakk olmasına benzer. Ya'ni bu kuşları onlara belâ üzerine belâ olmak üzere belâlar yığını halinde gönderdi demek olur. Fakat kimse bundan böyle bir ma'na anladığını söylememiştir. Bununla beraber Zemahşerînin mezkûr meseli şâhid olarak getirmesi buna işaretten hâlî olmasa gerektir. Bu ma'nalarca ebâbîl tayrın sıfatı veya halidir. Bundan başka ebâbîl namiyle ma'ruf olmuş ve kırlangıca benzer bir kuş vardır ki ayaklarının ucları kıvırk olmak

hasebiyle yere konunca uçamadığından yuvalarını hep yüksek yerlere yapar ve yüksecik yerlerden atılarak uçarlar. Kamus şârihinin ve müterciminin

Sh:»6105

zikrettikleri vechile ba'zıları Ebâbîlin dağ kırlangıcı dedikleri bu kuş olduğuna zâhib olmuşlardır. Ekseriya bu kuşların vasfında « اَمْثَالُ الْخَطَا طِيفِ = kırlangıçlar emsali « وَاكُفُّهَا كَاَكُفِّ الْكِلَابِ = avuçları kelb avuçları gibi» diye rivayet edilmek dolayisiyle bu şâyi' olmuştur. Bu takdirde ebabîl « طَيْر » a atfi beyan demek olur. Ve ebâbîl lâfzının müfredi yoktur denilmesine de uyar. Lâkin yukarıda görüldüğü üzere eimmei müfessirîn ebâbîlin böyle bir nevi' kuş ismi olduğunu söylememiş, muhtelif surette bölük bölük peyderpey gelen sürülerile çokluklarını ifade eden bir sıfat veya hal ma'nasiyle îzah etmiş oldukları ve âyetin sevkı da bilhassa bu kuşların garabetini iş'ar eylediği cihetle bunu atfi beyan gibi bir kuş ismi olarak anlamak doğru görünmez, müvelled olmak gerektir. Gerçi söylediğimiz gibi bunların hacımları kırlangıçlar kadar olduğu şayi' ve hortumları kuş hortumları ve avuçları köpek avuçları gibi diye İbni Abbastan merviy ise de rivâyetlerin mecmuu' bunların hepsi bir nevi' kuş olmayıp gerek hacım ve gerek renk itibariyle muhtelif olduğunu anlatmaktadır. Binaenaleyh

ma'rekelerde lâşeler üzerinde dolaşan kartallar, kara kuşlar gibi irileriyle kargalar gibi ortaları ve sinek avlıyan kırlangıclar gibi küçükleri ve siyah, beyaz ve yeşil ve alaca muhtelif renkleriyle türlü türlü ve biribiri ardınca ta'kıb ederek gelen muhtelif sürüleriyle irili ufaklı alay alay kuşlar demek olur ki bunların Yemenden doğru ve deniz tarafından geldikleri de rivayâti vâkıa cümlesindendir. Ve böyle bir fırtına gibi birdenbire bir kuş akınının saldırması acîb bir surette onların başına bir belâ yağdırdı şöyle ki:

3- 4. ﴿تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ﴾ o kuşlar onlara, ya'ni Ashabi fîle siccilden taşlara atış ediyorlardı -SİCCİL, İbni Hişam, Siyerde demiştir ki Yunüsi Nahvî ve Ebu Ubeyde bana şöyle ıhbar ettiler: siccîl, Arabın ındinde şedid sulb

Sh:»6106

ya'ni katı sert demektir. Ba'zı müfessirîn bunun farisî, iki kelime olup Arabın bir kelime yapmış olduğunu zikr etmişlerdir: Senc-ü cil, ya'ni hacer-ü tîn اهـ. Fil'vakı' İbni Cerîr ve sâire de İbni Abbastan merviy olduğu üzere en meşhur ma'nasında siccil: farisî olan seng, gil muharrefidir. Seng taş, gil çamur demek olduğu için kiremit gibi çamurdan tehaccür etmiş taş, demek ki Arab bunu bir kelime yaparak katı sert ma'nâsında

kullanmıştır. Âlûsînin beyanına göre ba'zıları bunun arabî olan büyük kofa ma'nasına seclden olduğuna kail olmuş, taşın büyük kofadan olmasının ma'nâsı da kofadan dökülen su gibi mütevaliyen yağması ma'nasına bir istiâre olduğunu söylemiştir. Zemahşerî der ki siccîn, küffarın amel defterlerinin adı olduğu gibi siccîl de azâblarının yazıldığı divanın alemi gibidir. Sanki yazılmış müdevven azâb cümlesinden taşlarla demek gibidir. İştikakı da irsal ma'nâsına olan iscaldendir. Çünkü azâb « ﴿وَاَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا﴾ ۰ ﴿اَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ﴾ » gibi irsâl ile tavsıf olunur اهـ. Buna göre siccîl gönderilmiş, mürsel ma'nâsına olarak azâb defterine ism olmuş demek oluyor. Fakat bu surette diğer ba'zılarının dediği gibi defter ma'nâsına olan sicil lâfzından muştakk olması daha çok yakışır, ve bu bir ma'nayı şer'î olmak lâzım gelir. Bu iki ma'naca siccîl o taşların geldiği mahalli göstermiş olur: Rivayetlerde bu taşların mercimek ve nohut kadar, mercimekten büyük ve nohuttan küçük veya fındık kadar ve koyun gübresi kadar olduğu ve her kuşun bir ağzında iki de ayaklarında olmak üzere üçer taşı hâmil bulunduğu ve kime isabet ettise başından girip ötesinden çıkarak delik, deşik eylediği nakledilmiştir. Ebu Nüaymin Nevfel İbni Ebi Muaviyeteddeylemîden tahric ettiğine göre demiştir ki: ben Ashabi fîle atılan taşları gördüm nohut kadar ve mercimekten büyük bir sırça kırığiyle sıyrılmış sanki bir zafar boncuğu gibi « حُمِرَ بِحَتَمَةٍ كَاَنَّهَا جَزْعُ ظَفَارٍ » Ebu Nüaymin Delâilde İbni Abbastan tahricinde fındık kadar,

Sh:»6107

İbni Merduyyenin rivayetinde « كَبَعْرِ الْغَنَمِ » koyun gübresi kadar. Keşşaf ve daha ba'zı tefsirlerde İbni Abbasın bunlardan birazını Ümmü Hânînin evinde bir kafîz (ölçek) kadar cez'ı zafarî gibi bir kırmızılıkla çizgili olarak görmüş olduğu da menkuldür. Bunlarda bu taşların birer boncuk kadar sert ve çizgili olarak tehaccür etmiş olan salâbetini bir ifade vardır ki siccînin şiddet ve salâbet ma'nasını da îzah etmiş oluyor. Âyetde bu taşların hacımları hakkında bir sarahat yoksa da hicareten tenkirinden gayri ma'ruf bir takım taşlar olduğu, siccîlden de sertlıkleri veya mühlik oldukları, siyakı ifadeden bunların müşahede edilmiş bulundukları anlaşılıyor. Böyle nohut ve fındık kadar bir dolu yağmuru bile açıkta ansızın yakaladığı insanları telef ettiği ma'lûmdur, Şu halde açıkta bulunan bir orduya böyle Semâdan tayyarelerle mitralyoz bombardımanı yapar gibi alay alay kuşlarla fırlatılan fevkal'âde taşların isabeti altında kalanların hali ne olacağını tasavvur etmek ise kolay olur. İşte bunun neticesi şu oldu:

5- 5. ﴿فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ﴾ derhal onları o Ashabı fîli rabbın asfı me'kûl gibi kılıverdi -ASF, esasında eğip bügmek kırıp dökmek ma'nalarına alâkadar olarak masdar ve ism olur bir

kelimedir. Burada « وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ » gibi isim olduğu bellidir. Müfessirîn bunun ekin yaprağı demek olduğunu söyliyerek bir kaç vecih zikr etmişlerdir:

1- Hasaddan sonra tarlada kalan ve rüzgâr önünde savrulan ve hayvanlar tarafından yenen ekin yaprağı döküntüsü.

2- Kırılıp savrulan saman.

3- Başak çıkmazdan evvelki taze yapraklar.

4- Evinsiz, içi boş kabcıktan ıbaret kalan tane. Bunların hepsine asf denebilirse de Kamusta da mezkûr olduğu üzere asfın asıl ma'nâsı « بَقْلُ الزَّرْعِ » dir. Ya'ni tâze ekin

Sh:»6108

gök ekin yaprağıdır ki kuruyup kırılınca saman olur. « اَلرَّحْمٰنُ » Sûresinde « وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ » o çimli tâneler diye terceme etmiştim. Ekin yetişmezden mukaddem,

henüz yeşil iken biçilmeğe de asf denirki çayır gibi hayvana yedirilir. Böyle tâze iken biçilen ekin tutamlarına asuf, içinde henüz tânnin bulunduğu başak çıkmazdan toplanmış yapraklarına asîfe o sararmış ekin başağından dökülen kırıntılara saman çöplerine usâfe denilir. Henüz yeşil iken biçilen veya biçilmeden çayır gibi hayvana verilen gök ekine lisanımızda «hasıl» ve ba'zı yerlerde kasıl ta'bir edilir. Onun için biz de mealde asfi hasıl diye terceme etmeği muvafık bulduk. Me'kûl, ma'lûm ki yenmiş, yenik demektir. Bu « كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ » teşbihinin ma'nasında da birkaç vecih vardır:

1- Zer'ı me'kûl, yenilmiş ekin denilmiş ki: bunda iki ma'na melhuz olabilir. Birisi hayvanlar girmiş yemiş hurdühaş çiğnemiş berbad etmiş tâze ekin demek olurki kırılıp serilişlerini tasvir etmiş olur. Bir de yenmiş olmak neticesinden kinâye olarak gübre haline gelmiş, sonra da kuruyup eczası darma dağnık olmuş demek olurki leşlerinin teaffün edip dağılması gübre eczasına teşbih edilmiş, fakat ebedi Kur'ân üzere ifadenin nezâheti muhafaza edilmek için netice mebdeiyle beyan olunmuştur. Netekim « كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ » İsa ve anası yemek yerlerdi demek kazâi hacet ederlerdi ma'nasına hadesten kinâye olduğu halde nezâhet için öyle ifade buyurulmuştur. Mukatilin, Katâdenin, Atanın kavilleri budur. İbni cerîr, ve Fahri Râzî gibi birçok müfessirîn bu vechi tercih eylemişlerdir.

2- Ükâl; düşmüş, ya'ni kurt yemiş, böcek yeniği olmuş ekin yaprağı demektirki böyle ekin evin tutmıyacağı gibi ekseriya yenik yapraklar delik delik olduğundan

Sh:»6109

Ashabi fîlin maksadlarına irmeden bedenlerinin delik deşik olması manzarası böyle yenik ekin yapraklarına teşbih edilmiş ve belki kurtlar, böcekler, mikroplar yiyerek çürüyüşlerine işaret edilmiştir. Bu, lügat i'tibariyle ince bir ma'na demek olduğundan Zemahşerî bunu tercih etmişe benziyorki takdim etmiştir.

3- Yine aynî ma'na ile tâneleri yenmiş sâde kabcıktan, samandan ıbaret kalmış ekin yaprağı demek olurki bunda asıl me'kûl olan asfın kendisi değil, tâneleri olduğundan kelâmda hazfı muzaf veya isnadi mecazî var demektir. Bu surette de canlarının çıkıp cesedlerinin kalışı veya taşların hararetiyle içlerinin yanışı, tânesi yenik boş kabcığa teşbih edilmiş olur. Maamafih zihne tebâdür eden ma'na evvelki vecihtir. Bir yinik hasıl gibi denilmekte de bu vecihle anlaşılabilir. Asfda yaprağın kırılışı bükülüşü biçilişi ma'nalarına iyma bulunduğu bigi arz ettiğimiz vechile lisanımızdaki ma'nasiyle hasılda da taze iken biçilişi ve yenilişi ma'nası vardır. « فَجَعَلَهُمْ » deki « فا » sebebiyyetle beraber ta'kıb ifade ettiği için taşların remyi

üzerine bunun derhal seri' bir surette oluverdiği de anlatılmış demektir.

İşte Allah tealâ ashabi fîli böyle akıllara gelmez acîb ve seri' bir surette bir asfı me'kûl gibi yapıverdi karşılarında zâhiren mukavemet edecek bir kuvvet görmiyen, fîllerine ve çokluklarına güvenerek istedikleri gibi Kâ'beyi yıkacaklarını zann eden müstevlî bir orduyu böyle Semavî bir afet ile yenik bir ekin yaprağı gibi ansızın yerlere serip mahv-ü perişan ediverdi. Bunu böyle yapıveren Allahın dilediği zaman onların emsaline de bu kabîlden hatırlara gelmez, tesavvur olunmaz belâlar, azâblar verebileceğinde ve bu kudret sahibinin evvelki Sûrede geçtiği vechile hümeze lümeze güruhunu da tutup hutameye fırlatıvereceğinde ne şübhe?.

Sh:»6110

Bu acîb hâdise Ashabi fîl hakkında ne kadar feci' ve hâil bir azâb ve nikmet olmuşsa ehli Mekke hakkında da o nisbette ıbret alınması lâzım gelen büyük ve harikul'âde bir ni'met ve âyeti Rabbaniyye olmuştur. Fakat bu, o zaman müşrik olan ve kâ'beyi putlarla doldurmuş bulunan Mekkelileri himaye için değil « وَطَهِّرْ بَيْتِىَ لِلطَّآئِفِينَ وَالْقَآئِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ » emri

vechile o beyti tahtir ve tevhidi i'lâ ve i'lân için Dünyaya gelmek üzere bulunan zatı Muhammedînin vilâdetine mukaddime olarak onun şân-ü terbiyesine, bilhassa ınâyeti İlâhîyi ifade eden bir fi'li Rabbanî olduğuna tenbih için Sûrenin başında « اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكُمْ » buyurulmamış « رَبُّكَ » buyurulmuştur. Ki bunun hasılı iki Sûre sonra « اِنَّآ اَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ » diye hulâsa edilecektir. Bu suretle bu Sûre Peygambere tekrim, mü'minlere bişaret, kâfirlere inzar ve bilhassa o ni'metin kadrini bilmiyen Kureyş kâfirlerine imtihan ile ıtabdır.

Fahri Râzî derki: Bu fîl vak'ası mülhidlere karşı cidden pek mühim bir vak'adır. Çünkü bir takım kuşlar gönderilip de onlarla bir kavmi bırakıp diğer bir kavmi taşlattırılarak öldürmek tabi'at kanunlarından birşey ile iyzah edilemez. Ve buna diğer bir takım rivayetler gibi zaıyftir denilmek de kabil olamaz. Çünkü fîl yılı ile Resulullahın bi'seti arasında geçen müddet henüz kırk küsür seneden ibaret bulunuyor ve Resulullah bu Sûreyi tilâvet eylediği zaman Mekkede bu vak'ayı müşahede etmiş olanlardan hayli bir cema'at karşısında duruyordu, eğer vak'anın bu suretle nakli zaıyf olsa idi onlar işte yalanını tuttuk diye elbette yüzüne çarparlardı. Halbuki bunun hakkında hayır öyle birşey olmadı yalan yanlış söyliyorsun diye inkâr ve i'tiraza kalkışan kimse çıkmadı. O halde demekki bu vak'anın bu Sûrede anlattığı keyfiyyette meşhud olduğu ve buna ta'n etmeğe yol olmadığı kat'iyyen ma'lûmdur اهـ. Râzînin bu ıhtarı pek

yerindedir. Sûrenin Mekkî olduğu ve Mekkede iken düşmanların çokluğu Kur'ânı kendi söyliyor da Allaha iftira eyliyor diyenler, mecnun, sâhir, şâir diye atıp tutanlar ve umemi sâlife kıssaları hakkında «eskilerin masalları» diye istihzâ edenler ve onunla yarışmak istiyen birçok şâirler ağızlarına geleni söylemekte bulundukları ve Peygamberin bunları söyletmiyecek, ağızlarını açdırtmıyacak maddî bir cebr-ü tehdid kuvvetini haiz olmadığı, mü'minlerin gayet az ve maddeten mağlûb bir halde bulunduğu, hasılı hücum edebilecekler için zemin-ü zeman tamamen müsaid olduğu ve bununla beraber bunlardan hiç birinin bu fîl kıssası hakkında bir ta'arruzda bulunmadığı göz önüne getirilirse bunca şâhidler içinde bu kıssanın bu Sûrede beyan olunduğu keyfiyyette cereyanına ta'n etmek kabil olmadığı ve bunun herkesçe müsellem ve mütevatir, ılmelyakîn, sâbit bir hakikat olduğu tebeyyün eder. Bu şerait altında hiç şübhe yoktur ki eğer bu beyanda inkâr ve tekzib edilebilecek zaıyf bir nokta olsa idi Kur'âna, Peygambere hücum için bahane arıyan bunca hasımlar en muvafık fırsatı bulmuş olur, bütün şâirler ve şâhidler bu vesiyle ile yalanı yüze çarpmak için tekzib kasîdeleri yağdırırlar ve Ebu Cehil gibi nufuzlu Kureyş ve Darünnedve başbugları da ellerinden gelen bütün kuvvetleriyle onları kışkırtırlar da kışkırtırlardı, ve o vakıt Sûrei Hâkkada geçtiği üzere

«

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْاَقَاوِيلِ لَاَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ

» hükmü temamen zâhir olurdu. Halbuki hakkı tekzib için her türlü iftiraları, cinayetleri, suikasdları gözlerine almış olan o hasımlar bu Sûre ve bu kıssa hakkında öyle bir teşebbüste bulunmamışlar, bil'akis İbni Hışamın Siyerinde mezkûr olduğu üzere evvel-ü âhir bir çokları o kıssanın doğruluğu hakkında şiirler söylemişlerdir. Demek ki bu, biraz evvel «Vel'asri» ile işaret olunan asrın kurunıvustaya nihayet vererek yeni bir karn açmak üzere zuhura gelmiş

Sh:»6112

acâibatından bir nümunei ıbret ve herkesçe Kâ'benin mevcudiyyeti gibi inkâr edilmiyecek bir hakikat idi. Daha demin « وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ » diye hak tavsıyesini insanları husrandan kurtaracak salih amellerin başında olarak ıhtar eden Kur'ânın fîl vak'ası hakkındaki bû kat'î ve müsbet beyanatını nazariyyat ile mü'tadımız olan tabi'at kanunlarına irca' edeceğiz diye oğraşmamalı, ilhâde sapmamalı da tabi'atlar üzerinde hâkim ve musarrif olan Hak teâlanın fevkalâde olan bir fi'li Rabbanîsi, bir iradei sübhanîsi olduğunu tesbit ederek ondan ona göre ıbret ve netâic istıhracına çalışmalıdır. Çünkü kâinatta vuku'a gelen

mu'tad ve gayri mu'tad bütün hâdisat, eşyayı kendi tabiatlarının atâletine bırakmıyarak üzerlerinde tahavvül husule getiren yaratıcı bir kudretin te'siri tezahürüdür. O tekerrür ettikçe bize adî ve tabi'î görünür, tecribemiz, istikrarımız, mantıkımız, fenlerimiz sahasına girer. Tekerrür etmedikçe de acîb, garîb, şaz, münferid bir vak'a olarak görünür, mantıklarımıza, tekniklerimize sığmaz, tecribelerimizin, bildiğimiz kanunların hükmüne tabi' olmaz, fakat yaradanın kudretini gösteren meşhudatımız veya mesmuatımızdan olarak fevkalâde keyfiyyatı mahsusasiyle bir mesel halinde yine ma'lûmatımız içinde kalır, iyman sahamızı genişletir ve zabt olunan bu gibi nevadir ve hususiyyattın bir daha misline tesadüf edilebilirse kanunîleştirilebilmesi için tecribe kıymetinden istifadeye çalışılır, bundan dolayı fenler hep mu'tad tecribelerden istihrac edilen neticeleri, kanunî külliyyât halinde ta'mime çalışmakla beraber külliyyat ile iyzah edilemiyen, şâz ve münferid olan garîb hadiseleri inkâr edip atıvermez, bil'akis onu müşahedesine göre tesbit ederek ileride bir stikraya zemîn olmak üzere istatistik halinde ihsa eder. Ve hattâ büyük fen adamları daha ziyade öyle garîb hadiseleri teharri ederek onlardan yeni yeni neticeler almağa ve bu suretle fenni beşerin terakkîsine hizmet etmeğe

çalışırlar. Çünkü müşahede fennin başında gelir, o da nakl ile tesbit ve ta'mim olunur. Zamanların bir ifadesi demek olan tarih de vukuatın olduğu gibi zabt ve ifadesinden ıbaret olmak lâzım gelir. Tarihleri gönüllerine, arzularına göre değil de ılm-ü hakka hizmet için vakı'a göre yazacak olan müverrihler evvelâ gerek adî ve gerek garîp ve nadir vukuatı ma'lûmu veya mesmuu olduğu gibi zabt ve tesbit etmeğe çalışır. Kendi fikr-ü mütaleasını ilâve edecekse onların mertebelerine göre cereyanlarını takîbederek söylemesi ve her zaman ola gelen adî ve mebzul vukuattan ziyade garîb ve nâdir olarak şâhidi veya râvîsi olduğu hâdisatı kaçırmamağa dikkat etmesi ıktiza eder. Onun içindirki en ciddî, en hakîmâne yazılmış tarihler inanılmaz gibi görünen nice garâibeler zabt etmişlerdirki bunlar yalnız nazarî fikirlere göre kıyas ile değil, Râvîlerin ılmen ve ahlâkan kıymetlerine ve hıfz-ü fehm ve sıdk-u sadakat ı'tibariyle mazbut kuvvetlerine göre intikad edilerek ve hakikate hizmet için yazılanlarla şeytanet, mel'anet veya eğlence için yazılanlar seçilerek mütalea olunmak ıktıza eyler, esas müşahedeye müstenid olarak tevatüren ma'lûm olmuş bir vak'anın mislini görmüyoruz diye inkâra veya te'vile kalkışmak ne fen, ne de tarih noktai nazarından doğru değildir. Bahusus asrımızın acâibâtını görüp duranlar için hiç doğru değildir. Bir sahrâda bir ordu üzerine ansızın bir kuş akını ve onlarla Semadan dolu gibi taş yağdırılması ne kadar garîb olursa olsun haddizatında imkânsız bulunmadığı ve âdete muhalif olsada akla muhalif hiç bir tenakuzu muhtevi olmadığı gibi Müzdelifede Muhassir vadisi denilen dere içinde ansızın böyle bir taş yağmuruna tutulan

böyle Semavî bir afet içinde kalan kimselerinde bir ekin gibi kırılıp hurdühaş olmaları gayet tabi'idir. Ancak biz o kuşların ne gibi hislerle uçtuklarını ve nasıl bir hiss ile o taşları gagalarına

Sh:»6114

ve ayaklarına alıp alıp attıklarını bilemeyiz. Yalnız bundan ilâhî, Rabbanî bir irade ve kudretin tecellîsini pek açık olarak anlarız. Ki bunu tabi'î zann edilen her hâdisede dahi anlamamız lâzım gelir. Ashabi fîl vak'ası hakkında Kur'ânın bu âyetlerle anlattığı keyfiyyet bu vak'anın öyle inkârına mecâl olmıyan en bâriz hudutunu ve en müsbet keyfiyyatini gösterdiği ve Resuli Ekrem sallallâhü aleyhi vesellem doğduğu yılın ve belki günün unvanı tarihîsi bulunan bu harikanın müşahidleri içinde ve bütün muhîtinden dinliye dinliye büyümüş bulunduğu ve bu derece yakın ve umumî şuhud ve tevatürü ile bilgi, rü'yet ile müşahede bilgisine müntehî olduğu için ona tarafı Rabbanîden görmedinmi « اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْفِيلِ » diye hıtab buyurulmuş ve buna karşı o günkü muarızlarından bile şakkı şefe eden olmamıştır. O günden bu güne kadar Kur'ân nasıl mütevatir ise Ashabi fîl vak'ası da bu Sûrede beyan olunduğu vechile şübhesiz mütevatirdir. Tafsîlâtına müteallık olan rivayâta gelince onların buna muvafık olan kadri müşterekleri, ittifaklı noktaları öyle olsa da

ıhtilâflı olan ve te'lifi kabil olmıyan hususlar mütevâtir olmak şöyle dursun hepsi sahih bile olamıyacağı açık bulunduğundan bunları rivayet ı'tibariyle senedlerinin kıymetine ve dirayet ı'tibariyle de bu âyetlerin sarahatinde uygunluklarının

Sh:»6115

derecesine göre sahihi sekîmi, zaıyfi, vâhîsi intikad olunmak lâzım gelirki tefsîrler bunlara işaret etmişlerdir.

Kıssa, tarihlerde ma'lûm olduğu için bu bahsi bu kadarla kessek iyi olurdu. Fakat bu arada bir çiçek ve kızıl kızamık « جُدَرِیٌّ وَ حَصْبَة » hastalığından da bahsedildiği ve bununla bir taraftan vak'anın gûya tabiîleştirilerek fevkal'âde olan ehemmiyyeti âdîleştirileceği, bir taraftan da mikroplara temass etmek ı'tibariyle daha ziyade inceleştirilmiş olacağı zanniyle âyet sarih olan ma'nasından çıkarılarak kuşların ve taşların ma'nası buraya doğru eğilmek istenildiği cihetle bunları tevzih için rivayetleri kayd ile sözü biraz daha uzatmak lüzumu hasıl olmuştur.

Evvelâ, bu babdaki rivayetleri tafsîlâtiyle toplıyan İbni İshak, ve İbni Hişam, ve İbni Cerîr ve saire ehli Siyer ve tefsir bu vak'ayı şöyle anlatmışlardır:

Yemende Hımyerîlerden Tübba' Hassanın kardaşı amr tarafından katli üzerine çıkan ıhtilâl neticesinden hukûmeti zabt etmiş olan ehli huructan lahnia Zuşenatiri öldürüp de mülkü eline almış olan ve Tübba' Hassanın biraderi Tebban es'adın oğlu Zur'a Zunuvas Yehûdilîği iltizam etmiş ve o vakıt Necrandan halis tevhid esasi üzere intişar etmekte bulunan Müvahhid Isevî mü'minleri çevirmek için uhdud vak'asını ıhdas ederek katliam yapmıştı. Bu miyanda tübba'ın oğullarından Devs zusa'leban nâmında birisi bir ata binip kaçarak kurtulmuş ve Rum Kayserine kadar gelerek vak'ayı haber verip Zunüvasa karşı ondan yardım istemişti, o da sizin memleketiniz bize uzaktır fakat Habeş melikine yazayım o da bu dîndedir ve size yakındır demiş ve buna yardım edilip intikamı alınması için Necâşîye yazmıştı. Bunun üzerine Necâşî Habeşten yetmiş bin kişilik bir ordu tertib edip üzerlerine Eryat nâmında birini kumandan nasb ederek sevk etmişti.

Ebrehetül'eşrem bunun meıyyetinde idi. Devs Zûsa'leban dahi beraber olarak denizden Yemen sahiline çıktılar, Zûnüvas maıyyetindeki Yemen kabailiyle karşı geldi çarpıştılar, askerinin münhezim olduğunu görünce atını denize sürüp ka'ri deryaya daldı boğuldu, o vakıt Yemenlilerden birisi « لَا كَدَوْسٍ وَلَا كَاِغْلَاقِ رَحْلِه » «ne Devs gibi ne de onun yük bağlayışı gibi» demişti, bu Yemende mesel olmuştu. Eryat da Yemene girip zabt etmiş, senelerce orada Habeş namına saltanat sürmüştü. Sonra Ebrehe ona karşı münazea etmiş, Habeşliler ikiye bölünmüş, birbirinin üzerine yürümüşler, nihayet Ebrehe Eryatı mübarezeye da'vet edip kölesi Atûdeyi arkasında saklıyarak bir desise ile Eryatı öldürüp yerine geçmişti. Necaşî bunu işidince gadab etmiş, bilâdını çiğneyip nasıyesini kesmedikçe Ebreheyi bırakmıyacağına yemîn etmişti. Ebrehe başını tıraş ettirmiş ve bir torbaya Yemen toprağından da doldurarak Necâşîye göndermiş «Melîkim! Eryat senin bir kulundu ben de bir kulunum, senin emrinde ıhtılâf ettik ikimizde sana mutî' idik, ancak ben Habeş emrini zabt-u rabta daha kadir ve siyaset ve idarede ondan daha mâhir idim, hakkımdaki yemînini işittim, «bütün başımı kazıttım ve arzımın toprağından da bir torba ile takdim ettim, ayağınızın altında çiğneyiniz de yemininiz yerini bulsun» diye yazmıştır. Necâşî de bunu hoşlanmış, buna karşı «emrim gelinciye kadar yerinde dur» diye yazmıştı, bu suretle Ebrehe Yemende kalmıştı. Sonra bu Ebrehe San'âda kulleys yapmış, o zaman oralarda misli görülmedik bir kenîse binâ etmiş, Necâşîye «melikim! Senin için bir kilîse binâ ettim ki misli görülmemiştir,

Arabın haccini de buna çevirmedikçe durmıyacağım» diye yazmıştı. Arablar

Sh:»6117

da Ebrehenin Necâşîye böyle yazdığını haber almıştı. Cahiliyyede Arabların nesî' denilen ayları geriletme işini yapan, ya'ni takvim için müneccim başılık gibi nesicilik cihetine sahib olduğundan dolayı Nesce unvanı verilen Benî Fukaym kabîlesinden birisi kızmış -meşhur olduğu vechile- gidip o kilîsenin kıblesi tarafına oturuvermiş, kirletmiş sonra da çıkıp kaçmış, Ebrehe de bunu haber alınca gadab püskürerek Kâ'beyi gidib yıkmağa yemîn etmiş, bir rivayette de bir Arab kafilesi kilîsenin civarında bir ateş yakmışlarmış, rüzgârın sevkıyle ateş sirayet edip kilîsede yangın olmuş, Ebrehe bundan gadaba gelip Habeşlilere hazırlık emrini vermiş, hazırlanmışlar, techizatını ikmal etmişler ve denildiğine göre altmışbin kişilik bir ordu, beraberlerinde Necâşînin fîli olan ve «Mahmud» denilen büyük bir fîl, başkaca da sekiz veya on iki yâhud daha çok adî fîller ile -ki o zaman harblerde tank gibi fîl kullanılırmış- hareket etmişler. Arablar bunu işitince telâşa düşmüşler, buna karşı harb etmeği vazîfe addetmişler, Yemen eşraf ve Mülûkünden Zûnefr namında birisi kendi kavmını ve diğer arablardan iltihak edenleri Ebrehe ile harbe ve Beyti harâmı müdafaaya da'vet eylemiş, çarpışmış fakat bozulmuşlar ve Zünefr esîr edilmiş, Ebreheye getirilmiş, katlini irade edince ey

melik! beni katl etme umarım ki benim, senin yanında kalmam senin için katlimden daha hayırlı olur, demiş, o da onu öldürtmekten vaz geçip bağlattırarak yanında habs etmiş, Ebrehe halîm bir adam imiş, sonra Ebrehe maksadına devam ederek yürümüş, Has'am arâzîsine geldiğinde Nüfeyl İbni Habibi Has'amî, Has'amin iki kabîlesi olan Şehran ve Nâhis kabîleleri ve sair iltihak eden Arab kabaili ile mukabele ederek çarpışmış, bunlar da bozulmuşlar ve Nüfeyl esir edilmiş, bu da katl olunacağı sırada «ey melik! Beni öldürme bu Arab arzında ben sana

Sh:»6118

kılavuzluk ederim, Has'amin şu iki kabîlesi de benim iki elimdir, sem'an ve tâa demiş, bunun üzerine tahliye olunup maıyyetinde delîl olarak çıkmışlar, nihayet Tâife geldiklerinde Mes'ud İbni Muattib İbni Mâliki Sekafî Sakîf ricalinden bir takımlariyle karşı çıkıp «ey Melîk: biz senin kullarınız, sana mutî' ve munkadiz bizde sana muhalefet edecek yok ve senin kasd ettiğin Beyt bizim beytimiz değil -ya'ni Taifte bulunan Beytüllât değil- Mekkedeki Beyti kasd ediyorsun biz de sana kılavuzluk edecek kimseler göndeririz» demişler, o da onlardan geçmiş, Mekke yolunu göstermek üzere Ebu Rigal namında birisini vermişler, bu Ebreheyi Taif yolunda Mugammis denilen ma'ruf mevzı'e indirmiş, fakat iner inmez Ebu Rigal ölmüş oraya gömülmüş,

halâ Arab orada onun kabrini taşlarlar, sonra Ebrehe Mugammiste iken habeşlilerden fîl kumandanı Esved ibni maksud namında birisini bir suvari bölüğiyle Mekkeye kadar göndermiş, Kureyş ve saireden Tıhamelilerin mallarını sürüp getirtmiş, bu arada ceddi Nebiy Hazreti Abdülmuttalibin de iki yüz kadar devesini sürüp götürmüşler. O zaman Abdülmuttalib Kureyşin büyüğü ve ulusu bulunuyordu. Bunun üzerine Kureyş, Kinane, Hüzeyl ve Haremde bulunan diğer kabîleler harb edecek oldular, sonra da takatleri yetmiyeceğini anlıyarak vaz geçtiler. Ebrehe Himyerîlerden Hunâta nâmında birisini Mekkeye gönderdi, git bu beldenin reisini, şerifini bul, ona şöyle söyle, Melik diyorki: ben size harb etmek için gelmedim, ancak şu beyti yıkmak için geldim. Eğer bize harb ile tearruz etmezseniz bizim sizin kanlarınıza ihtiyacımız yok, şayed benimle harb etmek istemiyorsa onu al bana getir» dedi Hunâta Mekkeye gelince Abdülmuttalibi gösterdiler, me'mur olduğu sözü söyledi, Abdülmuttalib de ona «Vallahi biz ona harb etmek fikrinde değiliz, ona takatımız yok, bu, Allahın bir Beyti Haramı ve halîli İbrahim

aleyhisselâmın

Sh:»6119

Beytidir. Eğer o men'ederse onun Beyti onun hurmetidir. Yok eğer bırakıverecek olursa Vallahi bizde onu

müdafaa edecek kuvvet yoktur.» Tarzında cevab verdi. Ve onunla beraber oğullarından ba'zılarını yanına alarak askerin bulunduğu yere gitti, varınca Zûnefri sordu, o kendisinin sadık dostu imiş, yanına varmış, nasıl şu bizim başımıza gelen hâle sende bir derman varmı? Demiş, o da «bir melikin elinde esir olan ve sabah akşam katline intizar edip duran bir adamın ne dermanı olur? Bende senin başına gelen hâle bir derman yok, ancak fîlin seyisi Enîse haber gönderebilirim, ona seni tavsıye eder ve hakkında ta'zîm etmesini ve senin için melikten istîzan edivermesini ve eğer yapabilirse onun nezdinde hayr ile bir şefaatte bulunuvermesini reca edebilirim. Yapabilirse gider, ne söyliyebilirsen söylersin» cevâbında bulunmuş idi. Abdülmuttalib bu bana yeter dedi, bunun üzerine Zûnefr Enîsi çağırtıp ona «Adbülmuttalib Kureyşin seyyidi ve Mekke menba'ının sahibidir. Düzde nâse dağ başlarında vuhuşe ıt'am eder. Melik bunun iki yüz devesini sürdürmüş onun için yanına girmesine istîzan ediver ve gücün yettiği kadar yararlıkta bulunuver, dedi. O da yaparım deyip Abdülmuttalibi Zûnefrin vasf ettiği gibi vasf ederek arz etti. Abdülmuttalib gayet iri ve pek yakışıklı, insanlar güzeli idi. Ebrehe onu görünce iclâl ile ta'zîm ve ikram etti, kendinden aşağı oturtmayı münasib görmedi, yanında serîne oturtmasını da habeşlilerin görmesini istemedi, seririnden inip minderine oturdu, onu da beraberinde yanına oturttu, Sonra tercümanına, hacetin nedir? Diye söyle ona dedi, tercüman söyledi, o da hacetim Melikin sürdürmüş olduğu iki yüz devemi bana geri vermesidir, dedi: Tercüman bunu anlatınca Ebrehe tercümanına söyle dedi: ben seni görünce gözüme büyük görünmüştün,

fakat söz söyleyince gözümden düşdün, ben senin dînin

Sh:»6120

ve atalarının dîni olan Beyti yıkmağa gelmişken sen onu bırakıyorsun da bana sürdürmüş olduğum iki yüz deveni mi söylüyorsun? Abdülmuttalib buna karşı «ben o develerin sahibiyim, o Beytin ise bir Rabbı vardır onu men' edecek odur, dedi. O, benden men' edemez, dedi. Abdülmuttalib de ben ona karışmam işte sen işte o, dedi. İbni İshak demiştirki ba'zı ehli ılmin zu'muna göre Ebrehe Hunâtayı gönderdiği zaman Abdülmuttalib ile beraber Beni Bekrin reisi Amr ibni Nufâse ibni adıyy ve Hüzeylin reisi Huveylid ibni Vâhile dahi gitmişler, bu ikisi Ebreheye beyti yıkmayıp dönmek üzere Tihâme emvalinin sülüsünü arz etmişler, Ebrehe kabul etmemiş, İbni İshak, buna oldumu olmadımı Allahü a'lem oradan ayrıldılar, gelince abdülmuttalib Kureyşe haberi anlattı ve askerin sarkıntısından sakınmak için Mekkeden çıkıp dağların tepelerine ve aralıklarına çekilmelerini emretti, sonra Abdülmuttalib kalktı Kâ'be kapısının halkasını tuttu beraberinde Kureyşten bir kaç nefer de kalktı Allaha duâ ediyorlar, Ebrehe ve ordusuna karşı nusretini diliyorlardı. Abdülmuttalib kapının halkasını tutarak şöyle dedi:

لاهم ان العبد يمنع رحله فامنع حلالك
لا يغلبن صليبهم و محالهم غدوا محالك
ان كنت تاركهم و قبلتنا فامر ما بدالك

İbni Hışam derki bunun bu kadarı sahih olanıdır. Ikrime ibni Âmr ibni Haşim İbni Abdi Menaf da şöyle söyledi:

Sh:»6121

لاهم اخز الاسود بن مقصود الا خذا لهجمة فيها التقليد
بين حراء و ثبير فالبيد يحبسها وهى اولات التطريد
فضمها الى طماطم سود اخفره يارب و انت محمود

Sonra Abdülmuttalib halkayı bıraktı, maıyyetindekilerle beraber dağ başlarına çekildiler, Ebrehe Mekkeye girince ne yapacak? Gözetiyorlardı, sabah olunca Ebrehe girmeğe hazırlandı ve askerini ta'biye etti, Mahmud dedikleri fîli de hazırladılar, Mekkeye doğru tevcih ettiler, derken Nüfeyl ibni Habîb varıp fîlin

yanına yanaşmış kulağını tutmuş, birşey söyliyerek bırakıvermiş, fîl çöke kalmıştı, ya'ni düşmüştü, Nüfeyl de sîvîşîp kaçarak dağa çıkmıştı. Fîli kaldırmak için zorladılar, teberlerle başına vurdular, döğdüler, kaldıramadılar, çengeller içine aldılar, ötesini berisini dürtüşdürerek çektiler, kanattılar, yine dayandı. Yemene doğru çevirdiklerinde kalkıp koşuyordu, bunu bir kaç def'a yaptılar, sonra yine Mekkeye çevirdiler yine yıkıldı. Sersem etmek için şarab içirdiler yine fâide vermedi -demekki hayvan orada diğerlerinin görmediği bir tehlüke hiss etmişti- bu hal Muhassir vâdisi yanında oluyordu, bu sırada Allah tealâ denizden üzerlerine « اَمْثَالُ الْخَطَا طِيفِ وَالْبَلَسَانِ = kırlangıçlar ve belesan emsali» bir çok kuşlar gönderiverdi, her kuş biri gagasında, ikisi iki ayağında nohut ve mercimek emsali üç taşı hâmil

Sh:»6122

bulunuyordu. Bu taşlar onlardan kime rastlarsa o helâk oluyordu, hepsine de isabet etmiş değildi, çıkıp kaçmağa başladılar ve geldikleri yolu tutmak istiyorlar, Yemen yolunu göstersin diye hep Nüfeyli soruşturuyorlardı. O vakıt nüfeyl onların başlarına gelen bu hali görünce şöyle demişti:

اين المفر والاله الطالب والاشرم المغلوب ليس الغالب

Bir de şu gazeli söylemişti:

الا حييت عنا ياردينا نعمناكم عن الاصباح عينا

ردينة لو رأيت فلا تريه لدى جنب المحصب ما رأينا

اذا لعذرتنى و حمدت امرى ولم تأسى على ما فات بينا

حمدت اللّه اذ ابصرت طيرا و خفت حجارة تلقى علينا

و كل القوم يسأل عن نفيل كأن على للحبشان دينا

Kaçışıyorlar her yolda düşüşüyorlardı. Ve her sığındıkları yerde helâk oluyorlardı, Ebrehe de cesedinden

musab olmuştu, onu beraberlerinde çıkardılar « انـمله انـمله » parmak ucu kadar parmak ucu kadar parça parça dökülüyorlardı, her parça döküldükçe arkasından cerahat, irin ve kan akıyordu, nihayet onu öyle San'aya kadar götürdüler bir kuş yavrusu gibi olmuştu. Zannettiklerine göre kalbi parçalanıncaya kadar ölmemişti اهـ. İşte umumiyyetle rivayetlerde vak'anın tafsîli böyledir. Yukarıda geçtiği üzere kuşların daha ziyade cesameti ve renklerinin siyahlığı, yeşilliği, beyazlığı ve taşların insan başı kadar olanlarının

Sh:»6123

da bulunduğu ve Necâşîye kadar gidebilen bir kişiden başka hepsinin orada helâk olduğu hakkında da daha ba'zı rivayetler var ise de meşhur olan öyledir.

İbni İshak bunlardan başka bir de tek bir haber olarak demiştir ki: bana Ya'kub İbni Utbe tahdîs etti: ona şöyle tahdîs olunmuş: Arabıstanda Hasbe ve cüderî, ya'ni kızamık ve çiçek ile evvel o sene görülmüş, harmel ve hanzal ve uşer denilen acı ağaçlar dahi ilk evvel o sene görülmüş اهـ. Bunu İbni Hişam İbni İshaktan bu suretle rivayet ettiği gibi İbni Cerîr de İbni humeydden, o Selemeden, o İbni İshaktan, o Ya'kub

İbni Utbe İbni Mugıre ibni ahnesten aynî surette tahric eylemiştir. Görülüyor ki bu yalnız Ya'kub ibni utbeden bir tek rivayet olduğu, o da tevsîk ederek değil, kendisine öyle tahdîs olunmuş « اِنَّهُ حُدِّثَ » diye mechule isnad ederek zaıyf bir surette rivayet etmiştir. Hem de Ashabi fîlin çiçekten kırıldığını söylememiş, Arabistanda çiçek ve kızamık hastalıklariyle üzerlik, Ebu Cehil karpuzu gibi zehirli ağaçların ilk olarak o sene görüldüğünü söylemiştir ki o, doğru ise bu iki fıkra beraber düşünülmek ve binaenaleyh o, hâdisenin kendisi değil, o pisliklerin sebeb olduğu diğer bir neticesi telakkî edilmek ıktiza eder. Ancak bundan başka olarak İbni cerîrin Ya'kub, Hüşeym, husayn tarikıyle Ikrimeden naklen şöyle bir tahrici vardır: Ikrime « طَيْرًا اَبَابِيلَ » kavlinde demiş ki: yeşil kuşlardı, denizden çıkmıştı, siba' başları gibi başları vardı, ve demiş ki: beraberlerindeki taşlarla onlara remy ediyorlardı. Demişki onlardan birisine isabet ettiği vakıt onda cüderî çıkıyormuş, cüderînin ilk görüldüğü gün o imiş, o günden ne evvel ne de sonra görülmemiş اهـ.

Ikrimeden nakl edilen bu haber obirinden farklıdır. Bunda kuşların atmış oldukları taşların isabet ettiği

kimselerde cüderî çıkartmış olduğunu tasrih i'tibariyle tefsîre tealluk eder bir vecih vardır. Buna nazaran asfı me'kûl gibi kılınmaları taşların yalnız haricen kurşun gibi cerh ve ihlâkinden ibaret kalmayıp aynî zamanda cesedlerinin dahilinden de derhal bir çiçek illeti patlatmak suretiyle delik deşik kırılıp serilmeleri ile de alâkadar olmuş oluyorki bunda garâbet çatallaşmış bulunuyor. Hem kuşlara taşlatmak, hem de o taşların te'siriyle aynî zamanda çiçek çıkartıp kırmak, iki garâbetle vak'anın keyfiyyetindeki acâibliği daha ziyade artırıyor. Bilâ mukavemet hedefine vasıl olmak üzere bulunan müstevlî bir ordunun tam Mekkeye girmek üzere bulunduğu bir sırada ansızın başlarına Semadan taş yağdırılıvermesi garîb bir harika olduğu gibi, öyle bir lâhzada ansızın salgın ve misli görülmedik bir çiçek hastalığiyle serilmeğe başlayıvermesi ve teşebbüs edilen maksadın bu suretle akîm kalıp bütün tedbirlerin bozulmuş olması dahi başlı başına harika olan bir garîbedir. Taş yağması ne kadar garîb olursa olsun yağan taşların altında kalanların yaralanması, kırılıp ölmesi tabiî sayılabileceği halde bu taşların yaralaması aynî zamanda birde çiçek ılleti yaparak öldürmesi tabiî değil, garîbe üstüne garîbe olur. Diğer rivayetlerde kuşlarla taşlanan askerin çiçekten kırıldığına dair bir söz yoktur. Ancak Ebrehenin kendisinin cesedinden musab olarak parça parça dökülüp çürüyüşü hakkındaki iyzahat başkaca bir ıllet olabilmek ihtimaliyle beraber onun mühlik bir çiçek olması zannını da verebilir. İşte çiçeğe dair olan sözün bütün esası, Ya'kub ibni Utbenin ucu mechûle varan

mübhem ve zaıyf bir hikâyesiyle nihayet Husaynin Ikrimeden menkul olan bu haberidir. Fakat görülüyor ki Kur'ânın zâhirine muvafık olan şâyi' rivayetler karşısında bunun ikisi de hususiyyeti i'tibariyle münferid birer tek haber olmakla beraber biri mechûlde biri de Ikrimede kesilmiş munkati'

Sh:»6125

veya mevkuf haberlerdir. Ikrimenin birçok rivayetleri İbni Abbastan olduğuna göre bunun da ondan olması farz edilebilirse de sâbit değildir.

Binaenaleyh rivayeten zaıyf oldukları gibi dirayeten de garîbdirler. Arabistanda çiçek ve kızamık hastalıklarının ilk olarak o sene görülmüş ve bir daha görülmemiş olması garîb görülmezse de harmel ve hanzal gibi acı ağaçların ilk olarak o sene görülmüş olması ve taşların yağmasiyle beraber çiçek hastalığının salgın halini alıvermesi garîbe üstüne garîbedir. Onun için buna münker diyenler olmuştur. Bununla beraber imkân ve ihtimâl dahilindedir. Bundan dolayı tefsîrlerin çoğu bunu kâle almamış oldukları halde ba'zıları da ihtimali nazarı dikkate alarak ihmal etmemek için za'fına işaret etmek suretiyle «

وَعَنْ عِكْرِمَةَ اَنَّ مَنْ اَصَابَهُ الْحَجَرُ جَدَرَتْهُ وَهُوَ اَوَّلُ جُدَرِيٍّ ظَهَرَ

» diye icmalen kayd edivermişlerdir. Şu halde gerek Kur'ânın gerek diğer rivayetlerin zâhirine karşı bu ihtimali nazarı i'tibara alacak olanlar bunu istinad ettikleri ravînin söylediği gibi iki taraflı garabetini gözeterek anlamak ve bununla vak'anın keyfiyyetindeki acâiblik izâle ediliverecekmiş gibi âdîlik sevdasında bulunmamak iycab eder.

Bu iyzahtan da maksadımız şuna gelmektir: Tetebbü'iyle tanınmış Avrupa müverrihlerinden Avusturyalı Hammer meşhûr Osmanlı tarihinin otuz beşinci babında ikinci Sultan selim zamanında Yemenin fethi münasebetiyle islâmiyyetten evvelki Arab tarihine ilişirken fîl vak'asına da şöyle bir fıkra ile temass etmiş: «İşbu fîl senesinde Habeş hukümdarı Kâ'be üzerine yürürken kuşların askeri üzerine attığı taşlarla, ihtimalki bir çiçek ılleti sâriyesiyle tevakkufa mecbur olmuştur.» İhtimalki demesi zikr olunan rivayete işaret eder gibi olmakla beraber bunu haricen taş atmaksızın zuhûr etmiş sârî bir çiçek ılleti ihtimali gibi ifade etmesi, sonra da kırılıp helâk

Sh:»6126

olmuştur demeyip de tevakkufa mecbur olmuştur, Deyip geçmesi vak'anın ehemmiyyetini nazardan iskat

yolunda kurnaz bir kalem oyunu olmuştur. Maamafih Hammer için bu kadar tetebbü' ve taşların atılışını tasrih ile beraber çiçek ılletini sade bir ihtimalden ileri götürmiyerek hakka oldukça tekarrüb etmesi şayanı takdir görülmek iktıza eder. Fakat Hammerin bile bir ihtimalden ileri götürmediği bu çiçek ılleti sözünü te'essüf olunurki Abdüh fâhış bir tedlîs-ü teşviş ile tevâtür miyanına karıştırıp rivayetlerin ittifak ettiği sahih bir haber imiş gibi ileri sürmeğe çalışmış ve güzel bir başlangıçla başlıyan kelâmini güya bir incelik göstermek üzere mikroplara bulamıştır. Onun için burada onun sözlerini gözden geçirerek doğrusunu eğrisini ayıklamak bir vazîfe olmuştur.

Abdüh bu Sûrenin tefsirinde evvelâ diyorki: bu Sûrei kerîme bize şunu öğretiyor: «Allah sübhânehu Peygamberine ve onun risaletinin bâliğ olacağı kimselere kudretinin büyüklüğünü ve her kudretin onun önünde ve onun saltanatına boyun eğdiğini, ve onun ıbadi fevkinde kahir olup onları ondan hiç bir ızzetin men'edemiyeceğini ve hiç bir kuvvetin ona karşı gelemiyeceğini anlatan işlerinden bir büyük işini hatırlatmak, düşündürmek murad ediyor. O büyük iş de şudur: bir kavm, fîllerine güvenerek Allahın ba'zı kullarının emirlerine galebe etmek ve kendilerine şerr-ü ezâ iriştirmek istemişlerdi, Allah tealâ o kavmı ihlâk, keydlerini redd, tedbirlerini ibtal ediverdi, hem adedlerinin hem hazırlıklarının çokluğuna i'timad ederlerken onlar, kendilerine hiç bir fâide vermedi. İşte bu âyetlerden bu ma'nâ ile iktifa edip de bunun

üzerine ona bir tafsîl ilâve etmesek mümkin olurdu ve bu kadarı ıbret ve va'z için kâfi gelirdi, netekim Ashabi uhudda bu kadarla iktifa etmiştik.»

Sh:»6127

Filvaki' abdüh bu kadarla iktifa etmiş olsaydı çok iyi yapmış olur ve tefsîrin hakkını vermezse de hiç olmazsa taglîta sebebiyyet vermemiş ve bu büyük işi küçültmeğe gitmemiş bulunurdu, fakat bu kadarla iktifa edemeyip diyorki: «lâkin bu Sûrede bizim için tafsîl câizdir, çünkü fîl vak'ası bu âyetlerde varid olduğu gibi haddizatinde ma'ruf ve rivayeti mütevatirdir, hattâ onu mebdei tarih ittihaz etmişlerdi. Onunla hâdisatın vakıtlarını tahdid ediyorlardı, fîl yılında doğdu, fîl yılından iki sene sonra şöyle oldu diyorlardı. Ve daha bunun gibi».

Yukarıda arz ettiğimiz vechile fîl vak'ası hakkında bu söz de doğrudur. Ancak Abdühün bu ifadesinden sanki tevatür olmasa imiş tefsîrde tevatür derecesine varmıyan sahih rivayetlerle tafsîl câiz olmazmış ve sanki kendisinin vereceği tafsılât hep mütevatir imiş gibi bir ma'nâda çıkıyorki bunun ikisi de doğru değildir. Zira iyman ve i'tikad farz olmak için tevâtür şart olmayıp senedi sahih ile sâbit ahbarı âhad dahi delili kâfi

olabileceği gerek ıbret ve nasîhat ve ahlâkî fazîlet ve gerek ekser vekayıı tarihiyyede olduğu gibi mücerred ma'lûmat kabîlinden olan hususatta sıhhatı tam ve sâbit olmasa bile yalan ve uydurma, mevzu' olduğu sâbit olmıyan zaıyf rivayetler dahi tenviri efkâr zımnında zikir ve tafsîl olunmak câiz ve sırf ındî olan, mutalealardan daha iyi ve daha fâideli olduğu müttefakun aleyhtir. İkincisi göreceğimiz vechile Abdüh verdiği tafsîlde mütevatirle kalmamış, tevâtüre karşı zaıyf ve ındî mütalea ile ihticaca kalkışmıştır, mütevatir olan kısmı şöyle hülâsa ediyor:

«Bu vakıada mütevatir olan şudur: Yemene galebe etmiş olanlardan Hebeşî bir kumandan Kâ'bei müşerrefeye tecavüz ve Arabı ona hactan men'etmek için, yâhud

Sh:»6128

kahr-u tezlîl için Kâ'beyi hedm eylemek istemişti, bunun için bir ceyşi cerrar, ya'ni çok bir ordu ile Mekkeye teveccüh etti, ziyadesiyle terhib etmek ve kalblere havf-u dehşet doldurmak için beraberinde bir fîl veya birçok fîller de istishab eyledi, önüne geleni maglûb ederek durmaksızın yürüdü, tâ Mekkenin yakınında mugammese kadar vasıl oldu, sonra ehli Mekkeye harb için gelmeyip ancak Beyti yıkmak için geldiğini

haber vermek üzere elçi gönderdi, bunun üzerine onlar korktular dağların tepelerine kaçtılar ne yapacağına bakıyorlardı».

Ne Ebrehenin ne de Abdülmuttalib Hazretlerinin isimlerini bile kale almıyan bu ifade eksik olmakla beraber doğrudur ve mütevâtirdir. Lâkin bu mütevatir cümlesinden göstererek ilâve ettiği şu fıkralara gelince ki:

«İkinci gün ise Habeş askeri içinde dâicüderî ve hasbe faş oluverdi» diyor. Buna mütevatir demek ise yalan olmuştur. Gerçi hâdise ikinci gün olmuştur. Lâkin bu telâkki, bu sureti ifade Abdühün sırf kendi vaz'ıdır. Gerek kitablarda gerek lisanlarda mütevâtir olan ancak Kur'ânın beyan ettiği vechile kuşlarla taşlanarak helâk olduklarıdır. Abdüh, Allah tealânın kudretinin büyüklüğüne delâlet etmek üzere tezkir buyurduğunu söylediği ve azîm amellerinden bir amel diye tavsîf eylediği büyük işin mütevatir olduğu vechile kuşlarla taşlanarak helâk olduklarıdır. Abdüh, Allah tealânın kudretinin büyülüğüne delâlet etmek üzere tezkir buyurduğunu söylediği ve azîm amellerinden bir amel diye tavsîf eylediği büyük işin mütevatir olduğu vechile bir harika olmasını nedense söylemek istememiş, seng kilden yuvalar yapan kırlangıçlara benzer bir takım kuşlara fındık, nohud, mercimek kadar ve kuzuları, tavşanları, yılanları ve saireyi

pençelerine takıp takıp veya gagalarına alıp alıp Semaya kaldıran kara kuşlara, kartallara, leyleklere benzer bir takım kuşlara da insan kafaları kadar ve daha büyük ve daha küçük taşlar attırabilecek hiç bir kudret güya yokmuş, güya Semadan taş yağdığı görülmemiş gibi bir zu'ma düşürecek tarzda bir te'vile sapmayı,

Sh:»6129

o büyük işi adî gibi göstermeyi bir fevkalâdelik saymıştır. Abdühün bunu burada tevatür sözleri arasında bir tedlîs olarak vaz'etmiş bulunduğu şu sözleriyle de sâbittir: zira buna delil olarak şöyle diyor:

«Ikrime demiştirki: bu, bilâdı Arabda ilk zâhir olan cüderîdir, Ya'kub ibni utbe de tahdîs ettiğinde demiştirki: bilâdı Arabda hasbenin ve cüderînin ilk görüldüğü o senedir».

Görülüyorki Abdüh ikinci günü Habeş ordusunda çiçek ve kızamık ılleti faş oldu, lâkırdısını bu iki sözden istidlâl ve istihrac etmek suretiyle kendi fikrinden söylemiştir. Halbuki yukarıda görüldüğü vechile evvelâ: bunlar mütevâtir değil, rivayat içinde zaıyf birer haberdirler, gösterilmek istenildiği gibi birbirlerine te'yid

edecek şekilde rivayet edilmiş de değillerdir. Sâniyen: Abdüh bunları da rivayet olunduğu gibi söylememiş, her birinin muradını iyzah eden canlı fıkralarını tayy edip birbirine uydurarak nakl eylemiştir. Gördük ki Ikrime kuşları ve attıkları taşları söylemekle beraber, o taşlar kime isabet etdiyse cüderî çıkarttığını ve bunun ilk görülen cüderî olduğunu söylemiştir. İkinci günü taşlar atılır atılmaz cüderînin zuhûr ve intişar edivermesi ise ayrıca bir garîbedir, bunu söylemek başka, sade orduda cüderî ılleti salgın oluverdi, demek yine başkadır. Zira böyle bir salgın zuhur etmek için mikropların hayli gün evvel faaliyyete geçmiş bulunması lâzımdır. Bir de Ikrime hasbeden bahsetmemiştir. Hasbe, ya'ni kızamık Ya'kub ibni utbenin sözünde var. O da bunu «arzı Arabda cüderî ve hasbenin ilk görüldüğü o sene ve mirari şecer: harmel, hanzal, uşerın ilk görüldüğü de o senedir, diye tahdîs olunduğunu söylemiştir. Bu ise fîl vak'asından ziyade fîl senesi ilk görülen hâdiseleri anlatmış olmuyormu? Üzerlik ve ebu Cehil karpuzu gibi mezbeleliklerde çıkan zehirli ağaçlar Habeş

Sh:»6130

ordusunun kırıldığı lâhzada çıkıvermiş olmayıp o sene zarfında lâşelerinin yerlerine çıkmış olacağı gibi bu karîne ile çiçek ve kızamığın da bu kabîlden olarak talî hâdiseler olduğunu anlamak ıktıza etmezmi? Haydi

cüderî bu iki münkati' haberin kadri müştereki göründüğü için bu noktada biribirini tefsir ediyor denilsin, ve bu ı'tibar ile Ikrimenin kavli tevsir bakımından obirine takdim edilsin, o halde onun taşını hazf edip berikinin hasbesini onun yerine koymak neden neş'et etti. Yoksa hasbe kelimesinin kızamıktan başka çakıl ma'nasına dahi gelmesinden de bir ma'na çıkarılmak mı istenildi. Her ne de olsa mütevâtirin yanında Ikrime ve Ya'kubdan ileri gitmiyen bu zaıyf ve münkatı' bir rivayetten zorlamacasına çıkarılan böyle bir mütaleanın bu şekilde bir vaz'u tedlîs ile araya sokulup da mütevâtir diye gösterilmesi ve bahusus mütevatirden başkasiyle tefsîrin tafsîlini câiz değil gibi telâkkî ettirmek istiyen mukaddimeden sonra böyle yapılması Abdühün keskin dilini ve kalemini kirleten büyük bir hata olmuştur. Sonra da bunlara şunu zamm ediyor: «ve bu vebâ onların cisimlerine öyle yaptı ki mislinin vukuu nâdir olur. Etleri dağıtılıp düşüyordu. Ordu ve sahibi bundan son derece korktu, dönüp kaçtılar. O Habeşî de musab oldu, etleri mütemadiyen parça parça parmak uca kadar parmak ucu kadar düşüyordu, nihayet sadrı çatladı ve San'âda öldü».

Burada vebâ ta'bir etmiş, vebâ, tâun: kolera demek ise de tâun gibi umumî salgın belâ ma'nasına kullanmış olacak, fakat iltibaslı olduğu için yerinde değildir. Bu vebâ ta'biri rivayetlerin hiç birinde yoktur, mislinin vukuu nâdir olur sözü de kendi ifadesidir, bununla vak'anın adî çiçek veya vebâ olmadığını söylemiş oluyor, doğrusu bunun hey'eti umumiyyesiyle misli görülmemiştir, bir de rivayetlerde askerin

etlerinin dağılıp düşmesi yoktur, taşların tepelerinden inip arkalarından çıkmağa

Sh:»6131

başladığı ve geldikleri yoldan kaçmak için yol aradıkları ve her tarıkta dökülüp düştükleri ve her menhelde helâk oldukları vardır. Ancak Habeşî dediği Ebrehe hakkında söylediği gibi cesedinden musab olup San'aya varıncıya kadar eti mütemadiyen parça parça enmile enmile düşe düşe bir kuş civcivi gibi kaldığı ve nihayet kalbi parçalınıncıya kadar ölmediği mezkûrdur. Bunun ise gayet şedid bir cüderî olması mümkin olduğu gibi bir firengi veya misli görülmedik bir ıllet olması da mümkindir, bunun arkasından Abdüh bir de şöyle diyor: « هٰذَا مَا اتّفَقَتْ عَلَيْهِ الرِّوَايَاتُ وَيَصِحُّ الْاِعْتِقَادُ بِهِ = işte bu, rivayetlerin üzerinde ittifak ettiğidir ve buna i'tikad sahih olur».

«Hâza, işte bu» dediği sözün gelişine nazaran yukarıdan beri buraya kadar verdiği tafsîlin hepsi demek oluyorki hiç doğru değildir. Bununla Abdüh araya sıkıştırdığı çiçek ve kızamık lakırdısını da bütün rivâyetlerde müttefekunaleyh imiş gibi göstermiş ve mütevâtir olan kuş ve taş fıkraları kale alınmaksızın bütün vak'anın misli nâdir bir çiçek ve kızamık vebâsından ıbâret olduğuna hukm ederek ı'tikadı sahih

olacağı iddiasına kadar gitmiş ve sanki Kur'ânın haricindeki rivayetlerin tafsilinde kuşlarla taş atılması

müttefekunaleyh değilmiş de Ikrime ve Ya'kubun rivayetlerine bile tevafuk etmiyen: «

وَفِى الْيَوْمِ الثَّانِى فَشَافِى جُنْدِ الْحَبَشِيِّ دَاءُ الْجُدَرِيِّ

وَالْحَصَبَة» lakırdısı müttefekunaleyh imiş diye i'tikad ettirmeğe çalışmış, sonra da Sûredeki «

طيرى» te'vile kalkmış bulunuyor.

Kendi zu'mu öyle olabilir, lâkin kendi kana'atini söylemek başka, rivayete isnad etmek yine başkadır.

Halbuki tevâtürü nakl ederken kendi vaz'ını dess-ü tedlîs ile dahi kalmayıp da «

هٰذَا مَا اتَّفَقَتْ عَلَيْهِ الرِّوَايَاتُ» diye umuma karşı isnadda bulunması açık bir yalan

olmuştur.

Sh:»6132

Halbuki rivayetin belâsı, vazı'dır. Herhangi niyyetle olursa olsun metnen veya seneden hadîs vaz'

edenlerin de yaptıkları budur. Vazı' de gerek doğrudan doğru metin vaz'ı olsun ve gerekse metni tagyir

olsun, gerekse kavîyi zaıyfe, zaıyfi kavîye isnad suretiyle senedde olsun hepsi yalandır. Rivâyetlerde

söylediği şekilde mevcud bile olmıyan bir sözü müttefekunaleyh göstermesi ise böyle bir vazı' olmuştur.

Gerçi ılimde yeni keşifler bulmak, yeni münakaşalar açmak, yeni tarîkler, menba'lar aramak, nazariyyata nazardan, tecribiyyata tecribeden, nakliyyata da nakl ve rivâyetten tetkik ve tahkîk icra etmek, rivâyetlerin kadri müşterekini bulmak, cezrini istihrac ve istinbat ederek zaıyfi, kavîyi ayırmak, teâruz ve ıhtilâfatın tevfîkı çarelerini aramak, kuvvetine za'fına göre garâibi seçmek ve onlardan yeni yeni neticeler istıhsaline çalışmak şübhe yokki mezmum değil, memdûhdur, asıl ılim vazifesi odur. Fakat rivayette sadakat da o vazîfenin başında olmak lâzım gelir. Bütün rivâyetlerin müttefikan kaydettiği ve balâda geçtiği üzere en anud hasımların bile inkâr edemediği irsali tayr ve remyi hacer gibi müttefekunaleyh kadri müşterek noktasını böyle şey olmaz gibi mücerred nazariyyatcılıkla atıp da hiç bir ittisali tahric olunamıyan ve binaenaleyh tam bir haberi vâhid bile olmıyan munkati' bir tek haberin aklen de garîb bir surette rivayet edilmiş bulunan cüderî fıkrasını «هٰذَا مَا اتَّفَقَتْ عَلَيْهِ الرِّوَايَاتُ» diye meşrıkı akaide hediyye etmeğe kalkışmak bir âlime yaraşacak şeylerden değildir. Ve böyle hatalar hasbelbeşeriyye her âlimde bulunması tabi'î olan ictihadî hefevat kabîlinden de değildir. Şeyhlık vüsûkuna mani' olan avarızı ehliyyetten

olur. Kitabına «

رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَاِلَيْكَ اَنَبْنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ. رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْلَنَا رَبَّنَآ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ. فَتَحْتَ لِى يَا رَبِّ اَبْوَابَ فَضْلِكَ وَ عَرَّفْتَنِى مَا شِئْتَ مِنْ اَسْرَارِ قَوْلِكَ. فَبِاَىِّ لِسَانٍ اَحْمَدُكَ وَ بِاَيَّةِ جَارِحَةٍ اَشْكُرُكَ. اَسْاَلُكَ الْمَعُونَةَ عَلٰى بَيَانِ الْحَقِّ لِاِرْشَادِ الْمَسْتَعِدِينَ لِقَبُولِه مِنَ الْخَلْقِ وَ اَنْ تَجْعَلَ الْكَلِمَةَ الْعُلْيَا لِكِتَابِكَ الْمُبِينِ وَ السُّلْطَةَ الْعُظْمٰى لِهَدْىِ خَاتَمِ الْمُرْسَلِينَ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ عَلٰى جَمِيعِ النَّبِيِّينَ وَ مَنْ تَبِعَهُمْ عَلٰى الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ وَ اَقْتَفٰى اَثَرَهُمْ فِى الصَّالِحَاتِ وَ السَّيْرِ الْقَوِيمِ. وَ اَرْشِدِ اَللّٰهُمَّ هٰذِهِ الْاُمَّةَ الْعَانِيَةَ اِلٰى مَا فِيهِ لَهَا السَّلَامَةُ وَالْعَافِيَةُ وَلَا تَجْعَلْهَا حَرْبًا لِلْهَادِينَ الْمُهْتَدِينَ وَلَا فِتْنَةً لِلضَّآلِّينَ الْمُضِلِّينَ»

"Ey Rabbimiz! Yalnız sana güvendik ve yalnız sana yöneldik. Son dönüş de yine sanadır. Ey Rabbimiz!

Bizi inkâr edenler için bir imtihan vesilesi kılma, bizi bağışla. Ey Rabbimiz! Şüphesiz ki sen çok güçlüsün,

hüküm ve hikmet sahibisin. Ey Rabbimiz! Bana ihsanının kapılarını açtın, kelâmının sırlarından dilediğini bana öğrettin. Hangi dil ile sana hamd edeyim? Hangi organla sana şükredeyim? Halktan kabule hazır olanları irşad için hak ve hakikati beyana sandan yardım diliyorum. En yüce kelimeyi, senin apaçık kitabının kelimesi; en büyük saltanatı, peyganberlerin sonuncusu olan efendimiz Hz. Muhammed'in (Allah'ın salât ve selâmı O'na ve bütün peyganberlere ve doğru yolda onlara uyanlara olsun) yolu kılmanı diliyorum. Ben de salih amellerde ve güzel davranışlarda onların izini takip ediyorum. Allah'ım! Bu mütevazi ve zayıf ümmete, kendileri için selâmet ve afiyet olan yolu göster, onları doğru yolu gösteren ve kendileri de doğruya eren kimselere düşman yapma. Onları, sapmış ve başkalarını da saptıranlar için bir imtihan vesilesi kılma!"

münâcâtıyle başlıyan ve nice güzel fikirler söyliyen Muhammed abdüh merhumun Allahını ve Resulünü sevdiğine ve kelimei ulyanın Kur'ânı mübînde olduğunu bildiğinde ve ona iyman ile hürmet ve beyanı hakka hizmet ederek halkı tenvir ve irşad etmek ve günden güne Garbın sultasına düşerek ezilmekte bulunan ümmetin selâmet ve afiyetini aramak için çalıştığında şübhe etmeğe hak yok ise de oncada kelimei ulya Kur'ânda olduğu, bütün rivayetler de bunu musaddık bulunduğu için ona karşı esrar şinaslık iddiâsiyle ortaya atmış olduğu büyük yanlışı ıhtar etmek de hakkı bilenlerin vazîfesi olduğunda şübhe yoktur. Onun bu babda yegâne istinadgâhı olarak gösterdiği Ikrime ve Ya'kub rivâyetleri de söylediği gibi

olmadığı bervechibâlâ defeat ile ıhtar olunduktan sonra burada açık bir yalan görünen işbu « هٰذَا مَا اتَّفَقَتْ عَلَيْهِ الرِّوَايَاتُ » sözünü te'vil için söylenebilecek tek bir vecih vardır. O da, bu « هٰذَا » ismi işaretini kelâmının evvelinden âhirine bütün tafsîline göndermeyip yalnız sonundaki vebâ fıkrasından berisine ve daha doğrusu en nihayetinde Habeşî dediği Ebrehenin sureti musabiyyeti hakkındaki son fıkraya irca' etmektirki onun eti mütemâdiyen parçalana parçalana dökülerek nihâyet San'ada kalbi çatlayıp öldüğü müttefekun aleyhtir demek olur. Gerçi hepsinin helâk olup ancak bir kişinin Necaşîye kadar giderek haberi yetiştirdikten sonra orada öldüğü hakkında da bir rivayet varsa da o da buna pek muhalif denemiyeceği cihetle bu son fıkra doğru olur. Bunun birâz da zaman geçmiş olmak münasebetiyle bir çiçek olması

Sh:»6134

muhtemil bulunur. Maamafih bu te'vil evvelki sözlerindeki yanlışlığı düzeltmiyeceği gibi sözün cereyanına göre maksadına da kâfî olmaz. Gerek Sûrede ve gerek rivayetlerde müttefekunaleyh olarak sâbit ve mütevatir olan kuş ve taş fıkralarını hazf ile vak'anın yalnız çiçek ve kızamık salgınından ıbaret olmak üzere ı'tikadı sahih olacağı hakkındaki da'vasına kifayet etmez, ve böyle taglît edici bir ifade ve te'vil ile Sûrenin

vuzuhunu çığırından çıkararak tefsir ve te'vil da'vasına kıyam doğru olmaz. Halbuki onun maksadı bütün beyanatının müttefekunaleyh bulunduğu iddiasiyle şu te'vîle gelmek olduğu anlaşılıyor: Diyorki; «bu Sûrei kerîme muhakkak olarak bize şunu beyan ediyorki: o çiçek yâhud kızamık Allah teâlinin rüzgâr ile irsal edeceği kuşlardan azîm fırkalar vasıtasiyle ordunun efradı üzerine düşen kuru taşlardan neş'et etmiştir».

Bu ap açık bir tahriftir, Sûrede böyle bir beyan yoktur, bu arada bir rüzgâr, bir fırtına da belki olmuştur, lâkin Sûrede ona dair bir beyan olmadığı gibi kuşların gönderilmesi rüzgâra mütevakkıf da değildir. Kuşlar aldıkları bir ilham ve hiss üzerine neredeyse uçar uçar gelirler, ve onların nasıl ve ne gibi bir hiss ve ilham aldıklarını bizim için şimdi ta'yin de mümkin olmaz. Sonra Sûrede « طَيْرًا » ma'rife değil nekiredir. « مِنَ الطَّيْرِ » değildir. Demek o zamana kadar oralarda tanınmadık garîb kuşlardır. Hem de «alay alay fırka fırka» çoktur. «Ebâbîlin fırakı azîme» demek olması doğru, siccîle «kuru, yâbis» demek de bir dereceye kadar doğru, fakat âyette taşların kuşlar vasıtasiyle yalnız sukutu söylenmiyor, kuşların o taşlarla bilhassa endaht ettikleri söyleniyor. Sonra da Sûrede ne cüderî ne de hasbe ve sâire beyan olunmamıştır. Ancak kuşların taşlarla endaht etmesi ile Ashabi fîlin derhal asfı me'kûl gibi kılınmış oldukları beyan olunmuştur ki bunun bir çiçek oluvermesi

de, bir kızamık veya kızıl oluvermesi de, bir vebâ oluvermesi de, hiç bilinmedik bam başka bir âfet oluvermesi de mümkindir. Tecribesiz, müşahedesiz ıhtimalâtı akliyye inhisar altına alınamaz. Göz önünde nice çıbanlar, hastalıklar görülüyor ki hekimler teşrihini koyamıyorlar. Bununla beraber taşlar atılır atılmaz aynî gün içinde dönüp kaçacak kadar bir çiçek veya kızamık salgınının husule gelivermesi de hılâfı zâhirdir, zâhiri taşların te'siri haricîsiyle kırılarak delik deşik dökülmüş helâk olmuş olmalarıdır. Çiçek veya kızamık olduysa teaffünlerinden neş'et ederek Ebrehede olduğu gibi sonradan olmuştur, ve Ya'kub İbni utbenin nakline göre arzı Arabda acı ağaçlarla beraber o sene görülmüştür. Sûre, insaf ile okununca Abdühün bu ifadesinde de nass üzere ılâve yapmış olduğunu maatteessüf i'tiraf etmemek kabil olmaz. Şimdi de bunun üzerine şu neticeyi almak istiyor da diyor ki:

«Binaenaleyh senin için şöyle i'tikad eylemek câiz olur ki bu kuşlar ba'zı emraz cerasîmini hâmil olan sinek veya sivri sinek cinsindendir ve bu taşlar rüzgârların sevkıyle bu hayvanların ayaklarına takılan yabis, mesmum çamurdan olup bir cesede yapışınca onun masematına girmiş, onda cismin ifsadı ve etinin

dökülmesiyle nihayet bulan o karhaları fışkırtmıştır, ve bu zaıyf kuşlar Allah tealânın beşerden helâkini murad ettiğini ihlâk etmekte en büyük cünudundan addolunur ve şimdi mikrop denilen o zaıyf hayvan da onlardan haric olmaz ve o bir çok fırkalar ve cemaatlerdirki sayılarını ancak bârîsi ihsa edebilir».

Görülüyor ki Abdüh burada kuşları evvelâ bir sinek, sonra da bir mikrop, taşları da sinek ayağına bulaşacak kadar bir toz yapıp çıkmış ve yukarıdan beri rivayetlerden onları tayy ve nassın beyanını tegyîr ederek döşenişi bu neticeye gelmek olmuştur. Doğrusunu açıkça

Sh:»6136

herkesin anladığı ve bildiği gibi söyledikten sonra bu münasebetle mikroplardan da bahsederek zamanının halkına biraz ma'lûmat vermiş olsa fena olmaz, bir va'z da olabilirdi. Allah tealânın koca bir Nümrudu bir sivrisinekle öldürdüğü meşhûr meseldir. Bununla beraber onun en büyük cünudu sinekten ıbaret imiş gibi zann ettirmek de hatadır. Bütün göklerin ve yerin cünudû onundur «

وَلِلّٰهِ جُنُودُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ» dır. Gerçi «tayr» kanadiyle havada uçan demek olduğuna göre sineklere de ıtlak edilebilir, lâkin rüzgârla sineklerin ayaklarına bulaşacak tozlara taş

denilemiyeceğini, taşlar atan tayr denildiği zaman da bundan murad bir sinek olamıyacağını herkes anlar, kelâmda bu gibi karînelerin delâleti nazarı ı'tibara alınmayınca da hiç bir söz anlaşılmaz. Bununla beraber mutlak, müşekkik olduğu zaman kemaline masruf olacağından urfte mutlâka tayr denildiği zaman ondan sinek anlaşılmaz, sinek dilimizde de meşhûr olduğu üzere uçsada kuş değildir, bir insan kuş yemiyeceğim diye yemîn etse sinek yutmakla yemîninde hânis olmaz. Burada ı'tikad sözünden maksad âlemde sineklerin veya mikropların varlığına ı'tikad mes'elesi de değildir. O ayrıca bir müşahede ve tecribe ile herkesin her zaman görebilmesi mümkin olan şeylerden, ulûmi âdiyyedendir. Burada maksad o tarihî vak'ada Kur'ânın haber verdiği ve rivayetlerinde tevâtüren bir tafsîl olmadıkça bunların tafsîl ve ta'yininde ı'tikad etmek câiz olmadıkça bunların tafsîl ve ta'yinine ı'tikad etmek câiz olmamak lâzım gelirken ve burada bu kuşların sinek veya mikrop olduğuna dâir hiç bir haber de duyulmuş değil iken bunların sinek cinsinden olduğuna ı'tikad etmek nasıl câiz olur? Sonrada hiç bir zarureti akliyye yokken, o kuşların attıkları taşları sineklerin ayaklarına bulaşmış tozlardır diye tefsir ve ı'tikada kalkışmak nasıl câiz olur? Burada mikroptan bahsetmiş olmak ve bu suretle de zamana göre bir incelik

göstermek için sinekleri ve dolayısiyle mikropları ıhtar etmek üzere ne görülen kuşları unutturmağa ne de âyetlerin ma'nasını eğmeğe lüzum yoktu. Sineklere taş attırmayı, kuşlara taş attırmaktan daha ma'kul göstermekte veya tahaccür etmiş çamurdan, senk kilden olan mer'î taşları sinek ayağına ilişen görünmez kuru çamur tozdan ıbaret diye ı'tikad ettirmeğe çalışmakta, sonra bu tozların bedenlere yapışınca mesammata girişini efrad üzerine kuru taşların sukutu diye çapraşık düşündürmekte de bir ma'na yoktu, vak'anın ondört asırdır âlemin işide geldiği ve Sûrenin ap açık anlattığı gibi alay alay kuşların siccîlden attığı acâib taşlarla fevkalâde keyfiyyette bir fi'li Rabbânî olduğu beyan olunduktan sonra « كَعَصْفٍ مَاْكُولٍ » teşbihinin içinde ükâl, ya'ni kurd yime ılleti, ve helâk olanların lâşelerinin teaffünatı dolayısiyle mikroplara da işaret bulunabileceğinden bahseylemek ve hastalığın ta'yini iddiasında bulunmaksızın, hummevî veya intanî ve istîlâî marazlardan her hangi birisi olabileceğini, fakat burada maksad onun mahiyyetini ta'yin değil, helâkin keyfiyyetindeki fevkalâde acâibliği göstermek olduğunu söylemek hem doğru, hem de fâideli olurdu. Lâkin Abdüh böyle yapmamış, tevâtürü tafsîl edeceğim derken onu atıp « خالف تعرف » fahvâsınca kimsenin söylemediği bir söz söyletmek için tenâkuzlara düşmüştür. Bundan dolayı suâlimukaddere gûya cevab olmak üzere şöyle diyor:

«Allah tealânın tugyan edenleri kahretmekte kudreti eserinin zuhuru o kuşların ne dağ başları

cesametinde olmasına, ne Ankai mugrib nev'inden olmasına, ne elvanı mahsusası bulunmasına, ne de o taşların mırdarlarının ve te'sirleri keyfiyyetinin bilinmesine tevakkuf etmez, Allahın herşeyden cündü vardır.

وفی کل شیء له آیة تدل علی انه الواحد

Herşeyde onun bir âyeti vardır Onun bir olduğuna delâlet eyler

Sh:»6138

Âlemi kevinde bir kuvvet yoktur ki onun kuvvetine boyun eğmesin»

Evet, kudreti ilâhiyyenin eserinin zuhuru sırf ondan ılminden, irada ve tekvînînden başka hiç bir şey'e mütevakkıf değildir. Fakat böyle olması Abdühün da'vasının lehine değil, aleyhinedir, çünkü o, kuşların büyüklüğüne mütevakkıf olmadığı gibi sineğe, mikroba, çiçeğe kızamığa da, mütevakkıf değildir. O nasıl dilerse öyle yapar, o halde sineklerle çiçek çıkarttıracağım diye uğraşıp durmanın ma'nası yoktur. Ancak

şunu da ıhtar etmek lâzım gelirki hiç bir şey'e mütevakkıf olmıyan kudretullahın eserinin zuhurunu bizim bilmemiz, onun bir dereceye kadar olsun keyfiyyetini bilmemize mütevakkıftır, hiç bir keyfiyyetini tanımadığımız, işitmediğimiz bir şey bize zâhir olmuş olmaz. Biz herhangi birşey'i tanımak için onu Allahın bize ızhar ettiği vechile bilmeğe muhtacız, onun için bu Sûrede hepsinden evvel keyfiyyet, ıhtar olunmuştur. O halde Ashabi fîl vak'asını tanımak için de Allah bize bu Sûrede nasıl bildirdiyse öyle tanırız ve öyle ı'tikad eyleriz, rivayetlerden de derecesine göre alabildiğimiz tafsîlâtı alırız. Ne sıhhatı ne kizbi sâbit olmıyan nâkıs haberlere ı'tikad etmiyerek ihtimal nazariyle bakarız. Sıhhati senediyle sâbit olan ve daha kuvvetlisine muarız mevsuk haberlere de haberi vâhid bile olsa ı'tikadı vacib saymamak şartiyle inanabiliriz. Lâkin görmediğimiz ve keyfiyyetine dair bir haber işitmediğimiz, delil denecek bir eser de bulamadığımız birşey'i ındî bir mülâhaza ile nasıl bilebiliriz? O halde vak'ayı görenler, haber verenler, bütün rivayetler Kur'ânın dediği gibi kuşları, taşları söyleyip dururken ve kuş, taş ne demek olduğu herkesçe ma'lûm ve kudretiilâhiyyede bunların hepsi mümkin iken bunları haber verildiği gibi anlamayıp ve ihtimalki bunlarla beraber Ikrimenin dediği gibi bir çiçek salgını da olmuştur, demeyip de yalnız

sinekle çiçek çıkartmağa çalışmakta ve azgın bir kavmı helâk etmek için Halık tealâyı çiçek ve kızamık maddesine muhtac imiş gibi göstermekte maksad nedir? « لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰه » böyle iken abdüh, Allah tealânın beyaniyle iktifa etmeyip zu'munca te'sirin keyfiyyetini ta'yinde ısrar ederek ve Hâlıkı maddeye muhtac imiş gibi göstererek ve maamafih ifadesine biraz daha çeki düzen vererek sözünü şöyle hulâsa ediyor:

«İşte Beyti yıkmak istiyen o azgın üzerine Allah tealâ o kuşlardan ona cüderî veya hasbe maddesini iysal edecek şeyi gönderdi de Mekkeye girmeden evvel onu da ihlâk etti, kavmını da ihlâk etti, bu ise Allah tealâdan bir ni'mettirki Beytini, dîninin kuvvetiyle himaye edecek Resulünü «sallallâhü aleyhi vesellem» gönderinciye kadar, hıfz etmek için ehli Haremini vesenî oldukları halde o ni'met ile bürüdü, korudu. Her ne kadar o ni'met, Allahdan düşmanlarına, o cürm-ü günahı olmıyan Beyte tecavüz etmek istiyen Ashabı fîle inmiş bir nıkmet ise de... İşte bu, bu Sûrenin tefsirinde üzerine ı'timad sahih olandır», Diyor.

Bu sözün içinde «o kuşlardan ona cüderî veya hasbe maddesini iysal edecek şey gönderdi» fıkrasından maadasına i'timad sahih olabilirse de o fıkraya ı'timad asla sahih olmaz, çünkü bir kerre o tefsîr değil, usûl ta'birince ziyade alennastır. Nazımda ona hiç delâlet yok. Ne akıldan ne nakılden onu öyle ta'yin ve takyid

ettirecek bir delil de yoktur. Siccîlden taş, bir madde ise de bunun cüderî veya hasbeye bir ıhtisası yoktur.

Lût kavmı hakkında da «

﴿حِجَارَةً مِنْ سِجِّيلٍ مَنْضُودٍ﴾ ، ﴿حِجَارَةً مِنْ طِينٍ﴾ » buyurulmuş ve

bundan kimse cüderî ve hasebeye dair bir hususıyyet anlamamıştır. Sonra âyette irsâlin mef'ulü « طَيْرًا

» iken onu maddei cüderîye ve cemi' zamirlerini müfrede tebdil eden bu ifadede cüderî ve hasbe maddesi

sanki mahlûk değil de kadîm imiş ve sanki Halık tealâ onu dilediği yerde yaratamazmış da cuderî ve hasbe

yapmak için o maddeyi

Sh:»6140

iysal etmek mutlâka şart imiş, ve sanki asıl fâil o madde imiş de vâsıl olduğu yerde muhakkak onları

yapıverir imiş gibi zımnî da'vaları dahi iyham vardır. Halbuki bizim iradî fııllerimiz için zarurî gibi görünen

maddî ve tabiî şerâit, Allahın fııllerinde ve bahusus tabiatleri tahvil eden ibdaî fııllerinde hiç şart olmadığını

göstermek bu Sûrenin bâriz mazmunu iken ve kudreti ilâhiyyenin eseri o gibi şartlara tevakkuf etmiyeceği

daha demin söylenmiş iken eamm olan taşları cüderî ve hasbe maddesine tahsîs ederek maddecilere hoş

görünmek için Sûrenin ıtlâkını takyid ile tagyir eden bir fıkraya tefsîr diye ı'tikad, nasıl sahih olur? Onun için

bu fıkra kaldırılıp onun yerine âyette olduğu gibi Allah tealâ üzerlerine fırka fırka kuşlar gönderip onlara çamurdan tehaccur etmiş acaîb taşlar attırarak o azgını ve kavmını maksadlarına irdirmeden helâk etti. Denilirse sahih olur, ve ifadenin mütebakîsi de sevkten hâsıl olan lâzımı ma'na olmak üzere doğru bir tefsîr olurdu. Onun için o fıkra mevcud iken şöyle demesi de hiç doğru değildir:

«Bundan maadası eğer rivayet, sahih ise te'vilsiz kabuli sahih olmıyacak şeylerdendir». Bundan maadası bütün rivayetlerin ittifak ettiği üzere âyette olduğu gibi kuşların gönderildiğini ve onlarla taşların atıldığını balâda beyan ettiğimiz te'vilsiz olarak kabul etmekten ibaret olan tefsirdir. Bundan ötesi ise tefsiri alâkadar etmez nihayet tarihî birer ma'lûmâti zâide olur. Abdühün zaıyf bir rivayeti behâne ederek nazmı tağyir eder surette yapmak istediği ve kendisinden başka kimsenin söylemediği te'vile i'timad, sahihtir deyip de âyeti te'vilsiz olarak kabul eden ve mütevatir rivayetlere de muvafık olan tefsirleri şayed rivayet, sahih ise te'vilsiz kabulü sahih olmaz diye şekk ile redde kalkışması tenakuz üstüne tenakuz olan bir müsagabesidir ki bunu şöyle itmam etmek istemiştir:

«Birde dört ayaklı hayvanattan cismen en iri hayvan olan fil ile ızzetlenmek istiyen bir kimsenin nazara zâhir olmıyan ve gözle görülmiyen küçük bir hayvan ile kaderin sevk ettiği yerde tutup helâk etmek kudreti ı'zam edecek şeylerdendir, şübhe yok ki âkıl ındinde bu daha büyük ve daha acâib ve daha bâhirdir.»

Abdüh evvelce kuşları göze görünecek kadar bir sinek yaptığı, mikrobu da onların içine kattığı halde son sözünde sinekleri bırakarak nazara zâhir olmaz, gözle görülmez mikroplardan ıbaret gibi göstermiş ve bu suretle kudretin büyüklüğü âkıl ındinde daha ziyade zâhir ve acîb olacağını söyliyerek sözüne hıtam vermiştir. Bu söz de bürhanî değil, şi'rî bir mügaletadır. Evet, sade bir fîle değil, altmış bin denilen kesretli bir orduya ve mühimmatına da güvenen bir mağruru, küçük bir mikrop ile helâk edivermek büyük bir kudret olduğunda şübhe yoktur. Ve fîli de, mikrobu da, her şeyi de yaratan Allah tealânın mu'tad ve gayri mu'tad her işinde kudretinin büyüklüğü âkıl ındinde sâbittir. Bu büyüklüğün ma'nası da « اِنَّمَآ اَمْرُهٗٓ اِذَآ اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَقُولَ لَهٗ كُنْ فَيَكُونُ » buyurduğu üzere dilediği şey'i hiç bir kayd-ü şarta muhtac olmıyarak bir « كن » emriyle dilediği gibi yapıverir bir kudret olmasıdır. Ancak görünmezle yapması bâtınî kalır, görünürle yapması zâhir olur. Onun için Nümrudun bir menenjiti, beyin humması bir sinekle mesel olmuştur. Fakat yukarıda da ıhtar ettiğimiz vechile insanlar mu'tad şekilde görünen işleri adî görmeğe alışmış bulunduklarından dolayı ı'zam etmedikleri gibi gözle

görülmiyen ve nazara zâhir olmıyan mikropları görmeden, bilmeden evvel kimsenin onlardan haberi olmaz ki onunla fîli, yâhud fîle güveneni mukayese etsinler de bundan kudretin büyüklüğünü anlasınlar. Böyle bir mukayesede görünen küçük bir kuşun galebesi daha bâhirdir. Fîlin sevk edilememesi

Sh:»6142

de öyledir. Bin dörtyüz sene evvel, henüz insanlara mikrobun bildirilmemiş, gösterilmemiş olduğu bir zamanda vak'anın sebebi zâhirîsi olmak üzere bilmedikleri mikropdan bahsedip de onunla fîli mukayeseye da'vet etmeğe kalkışmak ma'nasız olurdu, onda sebebi zâhiri mıkrop değil, zuhûr eden hastalıktan ıbaret kalırdı. O vakıt Sûre «

اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْفِيلِ اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِى تَضْلِيلٍ ۰ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَاْكُولٍ » diye üç âyetten ıbaret olur ve aradaki iki âyet onlar için ma'nasız olduğu gibi bizim için de mıkrobu ne kuş, ne de taş tanımadığımızdan dolayı hiç bir fâidesi olmaz, ve yukarıda söylediğimiz gibi o vakıt Peygamberin düşmanları buna karşı bütün hücumu yaparlardı. Halbuki fîle ve orduya mukabele görünmez şeylerle değil de o fîli ısyan ettirerek ve uzaktan yakından görülebilecek kuşlar ve dolu gibi taşlarla o orduyu helâk edivermek hem âkıl ındinde ve hem

umum ındinde elbette daha zâhir ve daha bâhir ve daha acîb ve o kudretin bizim gibi tabi'î şartlarla mukayyed olmıyan büyüklüğünü göstermekte elbette daha açıktır. O vak'a gibi bu Sûrede böyle harıkaları inkâr eden ve halikın kudretini şırk ile takyîde kalkışan azgınlara, mülhidlere karşı açık bir bürhan göstermek üzere vak'anın müşahidleri huzurunda nâzil olmuş, kimse de biz öyle kuş ve taş görmedik diyememiştir. Ancak onunla beraber sonradan çiçek ve kızamıktan ve zehirli ağaçlardan bahseden olmuştur. İnsaf ile düşünüp de söylemeli ki bu Sûre nâzil olduğu zaman bu lisanı anlıyan Arab bülegâ ve şuarâsının « طَيْرًا اَبَابِيلَ » ile « حِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ » den göze görünmez fırka fırka mikrop veya mıkroplu taşlar ma'nasını anlamış oldukları ve bu âyetlere öyle bir ma'nâ vermiş bulundukları kabul olunabilir mi? Bunu olduğu gibi anladıktan sonra olsa olsa « كَعَصْفٍ مَاْكُولٍ » den de taze ekin yiyen küçük böcekler, kurtlar, güveler ma'nasını ve belki de taşların neticesinde bir çiçek kırılışını anlıyan olmuştur. Bu bedâhet karşısında Abdühün gerek rivayet ve gerek dirayet vüsûkunu zayi' edip eserindeki

Sh:»6143

güzel ve fâideli fikirlerini de kıymetten düşürmesine te'essüf edilmezmi? Sonra da ona aldanarak « تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ » âyetini «mıkroplu taşlar attılar» diye terceme eden ba'zı

mütercimlerin aldanışına acınmazmı? Bu sözlerimiz hüsni niyyeti olan ehli irfânedir. Yoksa garazkârlıkla ne söylediğini bilmez, taşları tırtıl gibi kuş tersleri diye istihza ederek onunla bir ordunun korkudan panik oluverdiğini söz diye söylemekten utanmıyan ve Peygamberi haşâ bir Hırıstıyan rahibinin çırağı yapmak için maiyyetinde Mısra ve İstanbula kadar seyahat ettirmeğe çalışan ve Levhi mahfuzu hiyeroglif sahifeleri, taşları kuş çakıldığı görmek, göstermek isteyen ve yalancılığı yegâne hüner farz eden hümeze lümeze güruhuna Hutameden başka ne yaraşır. Hayat içinde bin dörtyüz sene evvel olmuş bir vak'ayı bugün ındî bir kıyas ile inkâr edivermek masal deyip geçmek kolay gibi görünürse de onu bir yanlış tutmak için her cihetten fursat gözetip duran muasır, müşahid hasımlar müvacehesinde bîperva haykırmak kolay değildir. O zaman Peygambere her taraftan gayz püsküren düşmanları bile ne inkâra ne te'vile sapmamışken bugünkü dostları içinde ona inanamayıp da te'vile kalkışanlara:

Düşman kadar olsun siper et sureti hakkı

Ey dost huseyn olmaz isen bâri yezîd ol

Denmezmi?

Zira bu vak'a hakkında o zaman söylenmiş olan şiirler bile onun muhalifler nazarında dahi meşhûd ve mütevatir olduğunu isbata kâfîdir. Bunların hepsini burada teşrih ve ta'dade mahal yoktur. Bir kaçını yukarıda zikr etmiştik, burada da meşhûrlarından bir ikisini daha kaydedelim: İbni Hışamın kayd-ü zabt ettiği üzere İbni İshak demiştir ki: Allah tealâ Habeşlileri Mekkeden redd ve indirdiği nikmet ile musab kılınca Arab Kureyşi büyüttü,

Sh:»6144

bunlar, ehlullah, Allah, onlardan dolayı kıtal yapıverdi, düşmanlarının hakkından geliverdi dediler ve şâirler bir çok şiirler söylediler, bunlar da Allahın Habeşlilere yaptığını ve onların keydini Kureyşten nasıl redd ettiğini zikrediyorlardı: ezcümle Abdullah ibnizziba'ra ibni adiyy ibni kays ibni adiyy şöyle demişti:

تنكلوا عن بطن مكة انها كانت قديما لا يرام حريمها

لم تخلق الشعرى ليالى حرمت اذ لا عزيز من الانام يرومها

ساءل اميرالجيش عنا مارأى و لسوف ينبى الجاهلين عليمها

ستون الفا لم يؤبوا ارضهم بل لم يعش بعد الاياب سقيمها

كانت بها عاد و جرهم قبلهم واللّه من فوق العباد يقيمها

Ebu Kays sayfiyy ibni eslet ibni cüşem ibni vâil de şöyle demiştir:

و من صنعه يوم فيل الحبو ش اذ كل ما بعثوه رزم

محاجنهم تحت اقرابه و قد شرموا انفه فانخرم

و قد جعلوا سوطه مغولا اذا يمموه قفاه كلم

فولى وادبرادراجه و قد باء بالظلم من كان ثم

فارسل من فوقهم حاصبا فلفهم مثل لف القزم

تحض على الصبر احبارهم و قد ثأجوا كثواج الغنم

Hanîflerden ümeyye ibni ebissalt ibni ebirebîai sekafî de şöyle demiştir:

ان آيات ربنا ثاقبات لا يمارى فيهن الا الكفور

خلق الليل و النهار فكل منتبين حسابه مقدور

ثم يجلوا النهار رب رحيم بمهاة شعاعها منشور

حبس الفيل بالمغمس حتى ظل يحبو كانه معقور

لازما حلقة الجران كما قطر من صخر كبكب محدور

حوله من ملوك كندة ابطا ل ملاويث فى الحروب صقور

Sh:»6145

خلفوه ثم ابذ عروا جميعا كلهم عظم ساقه مكسور

كل دين يوم القيمة عند اللّه الا دين الحنيفة بور

Daha bunlar gibi bir takım şiirler vardır.

Şu muhakkak ki bu vak'anın en ıbret alınacak noktası hakka karşı kuvvetlerine güvenerek mücerred zulüm ve tahrib maksadiyle tecavüz için Kâ'be üzerine hareket eden ve önüne geleni çiğneyen saldırıcı bir ordunun tam Mekkenin yanına gelip de hedef ve maksadına vasıl olmak üzere bulunduğu gün karşılarında zâhirî ve beşerî hiç bir mukavemet ve esbabı müdafea yok iken hatır ve hayale gelmez bir surette bütün tedbir ve düzenlerinin mintarafillâh tadlile müstağrak kılınıvermiş olması, ya'ni « اَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِى تَضْلِيلٍ » âyetidir, diğer âyetleri, kuşların akını, taşların yağdırılışı da bunun mahza tarafı Rabbanîden olduğunu en açık bir surette izhar için keyfiyyetine tealluk eden tâlî âyetlerdir. Ve bunun böyle fevkalâde zâhir olan keyfiyyeti icrasından dolayıdırki onu müşrikler bile yalnız Allahdan bilmişlerdir.

Fahri Râzî burada şöyle bir suâl sorar: «Küffarı Kureyş eski bir zamandanberi Kâ'beyi putlarla doldurmuş değilmiydirler? Bu ise hiç şekk yok ki Kâ'benin duvarlarını tahrib etmekten daha çirkin, daha büyük kabahattir. O halde Allah tealâ o azâbı niçin tahrib kasdinde bulunanlara musallat kıldı da onu putlarla dolduranlara teslît etmedi?», Sonra da buna şu cevabı verir: «çünkü Kâ'beye putları koymak Hakkullaha te'addî, Kâ'beyi tahrîb

Sh:»6146

ise halkın hakkına te'addîdir. Bunun nazîri kutta'ı tarîk, bâğıy, katildir. Bunlar müsliman bulunsa bile şer'an katl olunurlar. Halbuki kocamış, ıhtiyar ve a'mâ ve sahib savme'a ve kadın kendi hallerinde iken kâfir iseler de katl olunmazlar, çünkü halka zararları te'addî etmez اهـ ».

Bunun hasılı şer'i ilâhîde dünyevî ceza, hukukı ıbade zarar ve tecavüz dolayisiyledir. Mücerred hakkullah olan hususta azâb asıl Âhırettedir, demek oluyor. Bundan başka yukarıda iyzah olunduğu üzere bu hâdisenin asıl hikmeti, Allah dîninin neşri için Dünyaya gelmek üzere bulunan Resulullahın vilâdetine

bir mukaddime ve onun da'vetine icâbete bir inzar idi. Onun için bu Sûre, Peygamberin şanında ve ona hıtab ile nâzil olduktan sonra bunu da Kureyş Sûresi ta'kıyb edecektir.